

De Meesters van de Lucia- en de Ursulalegende

Een poging tot identificatie

Inleiding

Het is zeker niet gewaagd te beweren dat de Vlaamse schilderkunst in het laatste kwart van de 15de eeuw uitlopend naar het begin van de 16de eeuw, een van zijn grote bloeiperioden heeft beleefd. Een tentoonstelling met schilderijen uit die tijd kent vandaag nog altijd gegarandeerd een grote volkstoeloop. Vlaanderen in het algemeen en Brugge in het bijzonder zijn trots op hun laatmiddeleeuwse schilders, waarbij de benaming Vlaamse Primitieven als een eretitel wordt gekoesterd.

In de euforie en lichtjes chauvinistische sfeer die daaromtrent bestaat, wordt nogal eens over het hoofd gezien, en zeker als men vanuit een eng Brugs standpunt kijkt, dat de beroemde schilders weliswaar in Brugge werkten omwille van het aanwezige cliënteel, maar eerder zelden geboren en getogen Bruggelingen waren. De huidige bijdrage focust op de identificatie van de anonieme Meesters van de Lucia- en de Ursulalegende, 'echte' Brugse schilders, zodat ze na eeuwenlange anonimiteit hun terechte plaats kunnen innemen in de kring van Vlaamse schilders uit de laatbourgondische periode.

De vijftjarige regering van Maria van Bourgondië, het woelige regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk en de korte bestuursperiode van Filips de Schone zijn scharnierjaren geweest voor Brugge. In deze kwarteeuw zakte de stad van een echte handelsmetropool af tot een modale provinciestad. Dit betekende dat de grote aantrekkingskracht die de stad tot dan had uitgeoefend op bewoners van buitenaf sterk afnam. Dit resulteerde in een ernstige terugval, zowel demografisch, economisch als financieel. Die onmiskenbare teloorgang, gebeurde niet van de ene dag op de andere, maar spreidde zich

uit over een langere periode. Zodoende teerde de stad nog meerdere decennia op de opgehoopte rijkdom verkregen uit wereldhandel en op het prestige dat daarmee samenging. Het grote geld was geconcentreerd bij een financiële elite die zich liet opmerken als opdrachtgevers en verzamelaars van kunstvoorwerpen.

Er bestond in die periode dan ook een ongemeen grote activiteit in de Brugse kunstateliers. Om aan de vraag te voldoen ontstond een opstoot van beoefenaars van plastische kunsten die gericht werkten in opdracht of produceerden voor de open markt. Dit heeft onder meer geresulteerd in een grote hoeveelheid anonieme schilderijen uit die periode van Vlaamse Primitieven, waarbij het vandaag niet altijd eenvoudig is een identificatie of catalogisering door te voeren. Zowel de namen van de schilders als van de opdrachtgevers zijn meestal onbekend en omdat eerder zelden een precieze datering op een van die schilderijen kan gekleefd worden, valt ook vanuit die hoek weinig hulp te verwachten.¹

Kunsthistorici hebben pogingen ondernomen, vertrekkend van overeenkomstige stijlkenmerken, om in die toevloed een zekere structuur en ordening te brengen. Om zowel de werkbaarheid als de communicatie in dit verband te bevorderen werden aan de anonieme meesters dan maar noodnamen gegeven.

De grote tentoonstelling die nu reeds meer dan honderd jaar geleden (1902) in Brugge werd gehouden over Vlaamse schilders uit de 14de, 15de en 16de eeuw, is het startschot geweest voor de studie van het oeuvre van nogal wat anonieme schilders. Max J. Friedländer legde toen de band tussen twee getoonde werken, namelijk de 'Legende van de H. Lucia' en 'Madonna en Kind omringd door vrouwelijke heiligen'.² De anonieme schilder werd voortaan naar het eerste en trouwens ook gedateerde werk (1480), de Meester van de

-
- 1 *Anonieme Vlaamse Primitieven. Zuidnederlandse meesters met noodnamen van de 15de en het begin van de 16de eeuw*, Tentoonstellingscatalogus, Brugge, 1969. Ook A. Schoutet: *De Vlaamse Primitieven te Brugge. De bronnen voor de schilderkunst te Brugge tot de dood van Gerard David*, I : A-K (Kon. Acad. v. Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België), Brussel, 1989.
 - 2 M.J. Friedländer: *Die Brügger Leihausstellung von 1902*, in: *Repertorium für Kunstwissenschaft*, XXVI (1903), p. 66-91, 147-175. De 'Legende van de Heilige Lucia' wordt bewaard in de Sint-Jacobskerk te Brugge. De 'Madonna en Kind omringd door vrouwelijke heiligen' in het Museum voor Schone Kunsten te Brussel.

Lucialegende genoemd. Friedländer heeft zich vervolgens in het onderwerp vastgebeten en een 25 jaar later, een lijst gepubliceerd van 25 schilderijen die hij op basis van stilistische overeenkomsten aan dezelfde meester toeschreef.³ Nog eens dertig jaar later, in 1959, heeft Nicole Verhaegen de kennis over het oeuvre van de meester verder uitgezuiverd en aangescherpt.⁴ Nadien werd nog nu en dan een voorstel gelanceerd om een anoniem werk aan de Meester toe te wijzen of werd de authenticiteit van een ander in twijfel getrokken.⁵ Ofschoon op zich natuurlijk best interessant, blijft dit laatste voor de huidige probleemstelling eerder een marginaal belang hebben.

De opzet van de huidige bijdrage bestaat er in een redenering op te bouwen die moet leiden tot de identificatie van de Meester van de Lucialegende. Het is onvermijdelijk dat bij een dergelijke oefening enkele hypothesen moeten geformuleerd worden om de vaststaande feiten te verbinden. Teneinde een zo objectief mogelijk resultaat te verkrijgen zal het er dus op aan komen bewust met die twee elementen om te gaan. Reeds van bij de aanvang van de redenering moet hieromtrent positie ingenomen worden. Het oeuvre van de anonieme meester is immers samengesteld op basis van stijlovereenkomsten tussen meerdere schilderijen. Dit is geen historisch feit maar stoelt op het subjectieve oordeel van diverse kunsthistorici. Hier wordt dus reeds het pad van de feitelijkheid verlaten voor een subjectieve benadering. Indien dit een te grote stap wordt geacht, dan is verdere lectuur uiteraard overbodig. Karl Arndt heeft nochtans overtuigend aangetoond dat een radicaal scepticisme tot even grote absurditeit voert als het klakkeloos aanvaarden van opinies die soms alleen maar steunen op het persoonlijk prestige van een geleerde.⁶ Teneinde het subjectieve

3 M.J. Friedländer: *Die altniederländische Malerei, VI, Memling und Gerard David*, Berlijn, 1928.

4 N. Verhaegen: *Le Maître de la Légende de Sainte Lucie. Précisions sur son oeuvre*, in: Bulletin van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, II (1959), p.73-82.

5 D. De Vos: *Nieuwe toeschrijvingen aan de Meester van de Lucialegende alias de Meester van de Rotterdamse Johannes op Patmos*, in: Oud Holland, 90 (1976), p. 137-161. G. Marlier: *Le Maître de la légende de sainte Ursule*, in: Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, 1964, p. 14.

6 K. Arndt: *De anonieme meesters en hun problemen*, in: Anonieme Vlaamse Primitieven, p. 19.

Meester van de Lucialegende, De H. Nicolaas, Brugge, Stedelijke Musea, Groeningemuseum

Meester van de Ursulalegende, Legende van de H. Ursula, (gedeelte)lijk. Brugge, Stedelijke Musea, Groeningemuseum

zoveel mogelijk te beperken zullen we bij de bewijsvoering hoofdzakelijk steunen op de afbeelding van Brugse stadspanorama's in het oeuvre van de schilder zelf, meer bepaald op het wisselend silhouet van het belfort. En dit laatste kan dan weer door onafhankelijke bronnen bewezen worden.

Onmisbaar in de argumentering die moet leiden tot de identificatie van de Meester van de Lucialegende, is de aanwezigheid in Brugge, in diezelfde periode, van de eveneens anonieme meester die bekend staat onder de noodnaam Meester van de Ursulalegende.

Er bestaat een merkwaardig parallellisme tussen de beide anonieme schilders, zelfs in de wijze waarop hun werk bekendheid heeft verkregen.⁷ Het was op dezelfde tentoonstelling in Brugge in 1902 dat Max Friedländer nog een andere anonieme meester opmerkte die hij naar een van diens werken de noodnaam Meester van de Ursulalegende gaf. Precies zoals voor de Meester van de Lucialegende heeft Friedländer gedurende 25 jaar gegevens verzameld en vergelijkingen gemaakt waardoor hij uiteindelijk 27 werken aan de anonieme meester kon toewijzen.⁸

De grondslag voor de gefundeerde identificatie van een anonieme schilder bestaat in het zo nauwkeurig mogelijk chronologisch afbakenen van zijn oeuvre. Dit is niet alleen noodzakelijk om de biografische gegevens van de schilder te verifiëren, maar kan ook een hulp zijn om de stilistische evolutie in het werk te onderkennen. Het laat zonder meer toe een klaardere kijk te krijgen op de invloeden die de schilder hebben gestuurd, zowel vanuit het artiestenmilieu als vanuit zijn alge-

7 N. Toussaint: *De kleine meesters van het einde van de 15de eeuw. De meester van de Lucialegende en de meester van de Ursulalegende*, in: *De Vlaamse Primitieven*, Leuven, 1994, p. 505-508.

8 Ter algemene inleiding over de Meester van de Lucialegende: M.J. Friedländer: *Die altniederländische Malerei, 6: Memling und Gerard David*, Berlijn, 1928, p. 66-70 en 140-142. Zie ook : 14: *Pieter Bruegel und Nachträge zu den früheren Bänden*, Leiden, 1937 p. 104-105, (een latere versie werd gepubliceerd in het Engels met commentaar en een notenapparaat door Nicole Verhaegen, Brussel/Leiden, 1971); A. Roberts: *The Lucy Master and Hugo Van der Goes*, in : *Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen*, 1987, p. 9-24. D. De Vos: *Nieuwe toeschrijvingen*, in: *Oud Holland*, 90 (1976), p. 137-161. Over de Meester van de Ursulalegende, zie G. Marlier: *art.cit.* Ook van G. Marlier over de anonieme meester: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, II, Brussel, 1966, p. 544-548. D. Levine: *The Bruges Master of the St. Ursula Legend Re-Considered*, s.l., 1989.

mene levensomstandigheden. Het is precies bij die chronologische duiding dat nog al eens het schoentje wringt bij de studie van anonieme meesters. Hun werken kunnen meestal alleen maar in een zeer ruim tijds kader geplaatst worden zodat iedere verdere precisering en binding met andere bekende gegevens nagenoeg onmogelijk wordt.

Op dat vlak biedt de studie van de werken toegeschreven aan de anonieme schilders van de Lucia- en Ursulalegende wel mogelijkheden. Ze hebben bij herhaling als achterplan op hun schilderijen een panorama van de stad Brugge neergezet met als bijzonderste blikvangers het belfort en de toren van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Meer bepaald het belfort kende in de periode 1481-1502 meerdere verbouwingen die het silhouet van het gebouw grondig hebben beïnvloed. Die veranderingen aan het uitzicht van het belfort zijn op de schilderijen van beide anonieme meesters terug te vinden, zodat een relatief nauwkeurige datering mogelijk wordt.

De chronologische etappen in het werk van de anonieme meesters

Max Friedländer heeft als eerste een soort voorlopige chronologische volgorde in het werk van de anonieme meesters proberen te onderkennen, gebaseerd op het silhouet van de hallentoren. Die methode werd verder uitgewerkt en verfijnd voor het oeuvre van de Meester van de Lucialegende door Nicole Verhaegen, hierin enkele jaren later gevolgd door Georges Marlier in zijn studie over de Meester van de Ursulalegende. Maar ook die bevindingen zijn aan herziening toe. Verhaegen baseerde zich op de bouwgeschiedenis van de hallentoren zoals uiteengezet door Adolf. Duclos in 1910.⁹ Dit eerder summier overzicht van Duclos heeft haar op een bepaald ogenblik in de problemen gebracht waardoor ze enigszins de logica kwijt raakte. Om een bevredigend antwoord op alle vragen te kunnen geven, was van meet af aan duidelijk dat vooraf bijkomend onderzoek nodig was, om zo getrouw mogelijk vast te leggen hoe het belfort er

⁹ N. Verhaegen: *o.c.*, p. 80. A. Duclos: *Bruges. Histoire et souvenirs*, Bruges, 1910, p. 438-439.

werkelijk uitzag tijdens de opeenvolgende bouwfazen in het laatste kwart van de 15de eeuw.¹⁰

Op het schilderij 'De Legende van de Heilige Lucia', gedateerd op het werk zelf 1480, heeft het belfort alleen de vierkante toren bedekt met een schilddak. Dat het belfort er rond die tijd inderdaad zo uitzag, wordt ook door andere picturale bronnen bevestigd. Het schilddak werd in juli 1481 afgebroken.¹¹ Vanaf dan werd met de bouw van de octogonale lantaarn begonnen. Dit onderdeel van de nieuwe toren was afgewerkt in oktober 1483. Vanaf maart 1484 werd een zeer slanke torenspits, ongeveer 33 meter hoog, geconstrueerd. Het belfort werd hierdoor de hoogste toren van de stad met een wel heel herkenbaar silhouet. Het gebouw was opnieuw vrij van stellingen in februari 1487. Op 16 januari 1493 sloeg het noodlot toe. Zowel de spits als het binnenwerk van het octogonale deel werden volledig door brand vernield. Het duurde tot 1499 voor met de opbouw van een nieuwe spits werd begonnen die er volledig anders uitzag. Die werken waren op hun beurt voltooid in 1502.¹²

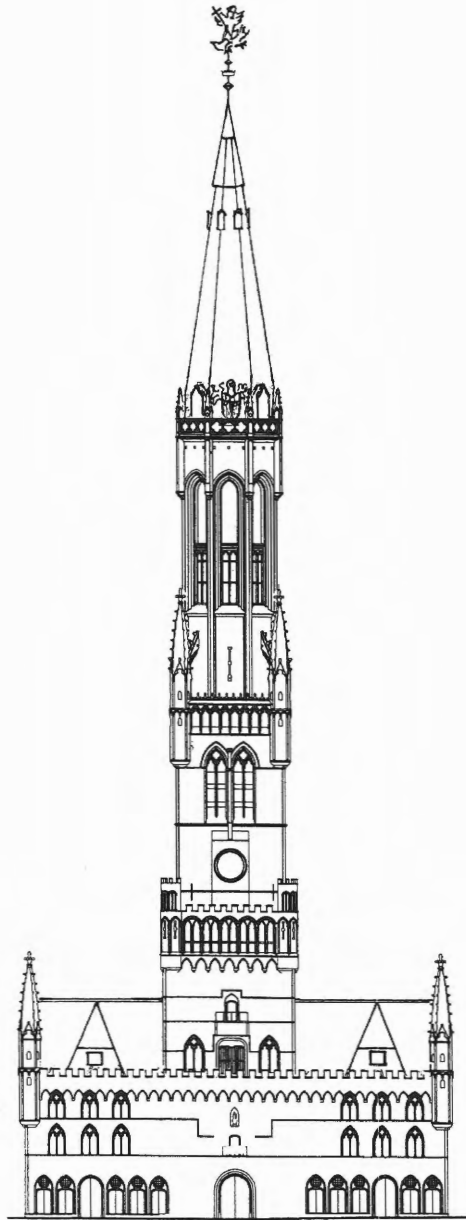
De beide anonieme meesters hebben de diverse bouwfazen aan de hallentoren meerdere malen op hun schilderijen afgebeeld¹³. Hierdoor werd het mogelijk, samen met een occasioneel gedateerd werk, hun oeuvre chronologisch af te bakenen. De kernperiode beslaat de tijdspanne 1480 (gedateerd werk) tot 1502 als de nieuwe vorm van het Belfort die ze niet geschilderd hebben, was voltooid. Als men ook de andere schilderijen, waar het Belfort niet op staat, in acht neemt, dan is de literatuur het erover eens dat de werken van de Meester van de Lucialegende kunnen gedateerd worden van enkele

10 A. Janssens: *Het Brugse Belfort. Wisselend uitzicht tussen omstreeks 1480 en 1503*, in: Brugs Ommeland, 44 (2004), p.67- 84.

11 Brugge, Stadsarchief, nr 285 : *Openbare werken*, register 1476-82, f. 322r.

12 Alle aangehaalde data worden geargumenteed in A. Janssens: *art.cit.*, passim.

13 Voor de diverse bouwfazen van het belfort: zie W. Carlier: *Het Brugse Belfort en Hallen*, in: Brugge. Belfort en beiaard, red. H. Dacquien en M. Formesyn, s.l., s.d., p.17-27. Ook G. Michiels : *Iconografie der stad Brugge*, deel I, Brugge, 1964, p.46-49. K. Wittevrongel : *Het Brugs Belfort na de recente restauratie in zijn oude glorie hersteld*, in: Album Albert Schoutet, Brugge, 1973, p.235-251. J.P. Esther: *Belfort en Hallen. Historische schets*, in: *Brugge, herwonnen schoonheid. Tien jaar monumentenzorg te Brugge*, Tielt-Amsterdam, 1975, p. 13-28. A. Janssens : *art.cit.*, passim.

Belfort 1487-1493. Tekening, op basis van A. Janssens, *Het Brugse Belfort. Het wisselend uitzicht...*, in samenwerking met Thomas Wets (Brugge, Dienst Monumentenzorg)

jaren vóór 1480 tot enkele jaren na 1502.¹⁴ De bekende schilderijen van de Meester van de Ursulalegende zijn tot stand gekomen tussen ruwweg 1470 en 1500.¹⁵

De chronologie als hulp bij de identificatie

Om in Brugge als schilder te mogen werken diende men lid van het ambacht te zijn. Vermits het oeuvre van de Meester van de Lucialegende ongeveer begon in het midden van de jaren zeventig van de 15de eeuw moest hij dus zeker op dat ogenblik reeds als meesterschilder in het ambacht opgenomen zijn. Volgens eenzelfde redenering zou de Meester van de Ursulalegende dus ten laatste meester geworden zijn omstreeks 1470. Het ambacht van de beeldenmakers-zadelaars dat ook de schilders omvatte, heeft van 1453 tot het begin van de 19de eeuw een ambachtsboek bijgehouden. Daarin werd jaar na jaar de samenstelling van het ambachtsbestuur opgetekend, vermeld wie als nieuwe meester in het ambacht was opgenomen en ook de inschrijving genoteerd van leerjongens bij de respectieve meesters.¹⁶ Men kan dus met behulp van dit ambachtsboek zeer gemakkelijk vaststellen welke schilders meester geworden zijn in het ambacht vóór het tijdstip waarop de schilderijenproductie van de anonieme meesters is begonnen.

Aan de andere kant zijn de anonieme schilders natuurlijk nog altijd in leven zo lang zij schilderijen produceren. Dit betekent dat de sterfdatum van de Meester van de Lucialegende na 1503 moet liggen. Bij uitbreiding moet de Meester van de Ursulalegende na het jaar 1500 gestorven zijn. Om dat te verifiëren kan men terugvallen op de memorielijst van het ambacht van de beeldenmakers-zadelaars. Dit is een lijst van de overleden ambachtsleden in een strikte chronologische volgorde opgesteld.¹⁷ Hoewel de sterfdatum zelf niet is genoteerd,

14 N.Verhaegen: *art.cit.*, passim.

15 G. Marlier: *art.cit.*, passim ; D. Levine: *art.cit.*, passim; D. Devos: *Meester van de Ursulalegende*, Anonieme Vlaamse Primitieven, p.29.

16 C. Vanden Haute: *La corporation des peintres de Bruges*, Brugge en Kortrijk, 1913.

17 Deze lijst kan geraadpleegd worden op de website van het stadsarchief te Brugge. Ze werd reeds gepubliceerd door V.: *Obituaire de la société de St-Luc*, in : *Annales de la société d'Emulation*, 1862-63, p. 1-36. Zie ook de publicatie in C. Vanden

kan men toch op een tamelijk eenvoudige manier chronologische preciseringen maken in verband met het overlijden van de leden.¹⁸ Voor de identificatie van de anonieme meesters is het van belang dat de sterfdatum van de schilder Michiel de Kueninc tussen 1 september 1502 en 31 augustus 1503 kan gesitueerd worden.¹⁹ Dit betekent dus dat zijn overlijden ongeveer samenvalt met het ogenblik waarop de gekende productie van de beide anonieme meesters stil valt. Michiel de Kueninc zelf komt niet in aanmerking als een van de voornoemde *anonymi*, omdat hij slechts meester geworden is in 1483.²⁰ De respectieve Meesters van de Lucia- en de Ursulalegende zijn dus ná Michiel de Kueninc gestorven. Zij moeten dus aan een dubbele voorwaarde voldoen namelijk meester geworden zijn vóór 1470-1475 en op de memorielijst ná Michiel de Kueninc genoteerd staan. Hierdoor worden de mogelijke kandidaten voor het auteurschap van de werken van de beide anonieme meesters teruggebracht tot slechts vier namen.²¹

Vertrekkend vanuit de stadspanorama's van Brugge in het oeuvre zelf van de anonieme meesters, werd aangetoond dat de schilderijen een tijdsspanne beslaan van ten laatste 1480 (bij uitbreiding van ongeveer halfweg de jaren zeventig van de 15de eeuw) tot minstens 1501-02. Dit betekent dat los van iedere vorm van subjectiviteit of interpretatie de beide anonieme meesters minstens die volledige tijdspanne als meesterschilder in Brugge moeten gewerkt hebben. Slechts vier schilders voldoen aan deze voorwaarden, namelijk Pieter Casenbroot, Jan Dhervy, Jan Fabiaen en Francois vanden Pitte.

Haute: op.cit., p. 196 e.v. N(oël) G(eirnaert): *Dood maar niet vergeten. De gerestaureerde memorielijst van de Brugse schilders*, in: Archiefleven. Nieuwsbrief van het stadsarchief van Brugge, 8 (2001), oktober, p. 4-5. Zie ook van dezelfde auteur in verband met de memorielijst, de brochure bij de najaarstentoonstelling in het stadsarchief, 25 oktober-30 november 2001.

18 Wij hebben dit in detail aangetoond voor de periode 1475-1494. Zie A. Janssens: *De memorielijst van de beeldenmakers-zadelaars als hulp bij het bepalen van de sterfdatum van de ambachtsleden. Van Petrus Christus (+24/11/1475*) tot Hans Memling (+11/8/1494)*, in: Bieckorf, 101 (2001), p. 297-308.

19 Brugge, Rijksarchief, *Oud archief der kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw te Brugge*, Broederschap van O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuw, nr.1531, f. 26v.

20 C. Vanden Haute : *op.cit.*, p. 64.

21 Die controle wordt erg vergemakkelijkt omdat de memorielijst ook telkens de specialiteit, zoals zadelaar, glazenmaker, schilder enz. van de overledene geeft. Zelfs als men alleen de chronologische kernperiode van het oeuvre (1480-1502) in acht neemt, komt men op dezelfde vier schilders uit.

De identificatie getoetst aan biografische gegevens

Over de vier schilders zijn gelukkig heel wat geschreven archivalia beschikbaar, ofschoon de inhoud niet altijd even relevant is voor de identificatie. Voor de schilders Pieter Casenbroot, Jan Dhervy en Jan Fabiaen werden de erg verspreide geschreven bronnen grondig onderzocht en uitgegeven. Voor Fransois vanden Pitte bestaat een dergelijke publicatie nog niet en zijn we zelf het archief ingedoken. De teksten die betrekking hebben op zijn schilderprestaties worden in bijlage afgedrukt.

*Pieter Casenbroot*²²

Pieter Casenbroot werd geboren in 1436. Tussen 1453 en 1456 is hij leerjongen bij de Brugse schilder Arnoud de Mol. Hij blijft in opleiding tot het dienstjaar 1459/60. Dan wordt hij zelf opgenomen als meesterschilder in het ambacht van de beeldenmakers-zadelaars. Hij overlijdt tussen 24 juni 1504 en 24 juni 1505. De bronnen leveren vooral informatie over de vooraanstaande rol die hij gespeeld heeft als bestuurder van het ambacht. Niemand heeft meer bestuursfuncties in het ambacht uitgeoefend dan Pieter Casenbroot. Daarnaast wordt hij ook vijfmaal tot deelman van het Sint-Niklaaszestendeel aangesteld. Hij moet een belangrijk burger geweest zijn want hij behoorde tot de delegatie van 21 Bruggelingen die op 16 november 1490 door de stad naar graaf Engelbert van Nassau in Damme werden gestuurd om over vrede te onderhandelen.²³ Ook financieel is hij in erg goede doen, getuige zijn bijdrage in de geforceerde leningen die de stad in 1490 en 1491 oplegt om de kosten van de oorlog te helpen dragen. Hoe overvloedig de geschreven bronnen over zijn sociaal leven zijn, zo stom blijven ze over zijn activiteiten als schilder. De enige tot nu bekende opdracht kreeg hij in 1468/69 van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw. De tekst is niet zeer duidelijk en spreekt over een soort kader rond een Mariabeeld

22 Alle bekende bronnen over leven en werk van Pieter Casenbroot zijn gepubliceerd door A. Schoutet: *op.cit.*, p. 95-97.

23 N. Despars: *Chronijcke van den lande ende graefscpe van Vlaenderen (405-1492)*, uitgave J. De Jonghe, 2de uitgave, Brugge, 1842, IV, p. 481.

die hij voor de broederschap gemaakt heeft. Hij heeft in totaal zeven leerjongens opgeleid. Uit zijn aantrekkelijke financiële situatie mag men zonder meer besluiten dat hij aan het hoofd stond van een succesvol schildersatelier.

Jan Dhervy

Jan Dhervy was afkomstig uit Valenciennes.²⁴ Hij was 'cnapé' d.w.z. in loondienst van meester Pieter Coustain, de hofschilder van de hertog van Bourgondië, toen er een juridisch geschil ontstond tussen enerzijds het ambacht van de beeldenmakers-zadelaars in Brugge, en anderzijds de vermelde Pieter Coustain en zijn 'cnapé'. Het ambacht beschuldigde hen ervan de privileges te overtreden. In Brugge mocht niemand het beroep van schilder uitoefenen zonder ook daadwerkelijk lid van het ambacht te zijn. Noch Pieter Coustain noch zijn hulp Jan Dhervy waren dat. De zaak was in zoverre delicaat omdat Pieter Coustain weliswaar langere tijd in Brugge verbleef, maar hoofdzakelijk in opdracht van de hertog of de hofadel werkte. Pieter Coustain werd dan ook vrijgesteld van de verplichting; zijn 'hulp' Jan Dhervy diende zich daarentegen wel in regel te stellen met het privilege. Ook het ambacht moest toegevingen doen. Het vonnis stipuleerde «...et que ce lesdits doyen et jurez seront tenuz de le recevoir en leurdit mestier, nonobstant qu'il n'ait esté de leur apprentissage...».²⁵ Op 27 april 1472 werd Jan Dhervy ingeschreven eerst als Brugs poorter en nog op dezelfde dag als meesterschilder in het ambacht. Men mag aannemen dat hij, na het afhandelen van deze administratieve formaliteiten en, niet te vergeten, het betalen van 6£ gr. aan het ambacht, naar zijn vroegere dienst bij Pieter Coustain teruggekeerd is. Dit is zeker in 1478 nog altijd het geval. In dat jaar doet de kerkfabriek van de Sint-Donaaskerk in Brugge een betaling aan de helpers van Pieter Coustain. In diezelfde uitgavenpost staat ook te lezen: "Item, Johanni, pictori predictis, pro doxali ab intra te vernisschene et pro pictura tanquam asserum supra sedillis sub doxa-

24 A. Schouteet: *op.cit.*, p. 237-247, aangevuld met enkele documenten uitgegeven door A. Roberts: *The Chronology and Political Significance of the Tomb of Mary of Burgundy*, in: *Art Bulletin*, 71 (1989), p. 398-399.

25 Dit vonnis werd o.m. gepubliceerd in M. Ainsworth en M. Martens: *Petrus Christus, Renaissance Master of Bruges*, New York, 1995, p. 207-208.

lis in choro: 7£ 4sch."²⁶ In 1482/83 verblijft hij nog altijd in Brugge, en is ook de relatie met Pieter Coustain nog altijd intact, want dan zijn ze samen betrokken bij een financiële transactie.

Tijdens het leven van Pieter Coustain kan over Jan Dhervy geen enkele bron gevonden worden waaruit zou kunnen opgemaakt worden, dat hij een zelfstandig schilder is. Dit kan misschien een toevaligheid zijn. Feit is dat na de dood van Pieter in 1488,²⁷ Jan Dhervy wel op de voorgrond treedt in de geschreven bronnen, niet alleen als bestuurder in het ambacht maar ook als onafhankelijk schilder. Tot aan zijn dood in 1508-1509 vervult hij er bijna jaarlijks een of andere bestuursfunctie. Als schilder ontwerpt hij in die tijd de versiering op de uniformen van de kruisboogschutters van Sint-Joris (1492/93). Hij krijgt opdracht de gezichten van de beelden van Karel de Stoute en Maximiliaan van Oostenrijk, die in nissen in de gevel van het stadhuis stonden, "te versniden" (1494/95). Hij wordt betaald om een ander beeld, meer bepaald van Maria Boodschap, eveneens in de gevel van het stadhuis, te vernissen.

Voor de blijde intrede van Filips de Schone en Johanna van Castilië in Brugge schildert hij in stadsdienst vaandels en ook schilden met de wapens van Spanje en Granada (1497/98).

In opdracht van Filips de Schone voert Jan Dhervy schilderwerk uit in Brussel aan het mausoleum van Maria van Bourgondië. Hij is in totaal 90 dagen in Brussel geweest, gespreid over de periode 17 augustus 1497 tot 5 juli 1498. Na iedere werksessie die enkele weken duurde, kwam hij van Brussel terug naar Brugge.²⁸

Op 16 november 1501 ondertekent hij een kwitantie voor ontvangst van loon. Hij heeft bij de plaatsing en afwerking van het mausoleum van Maria van Bourgondië in de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Brugge het canvas dat de "custode" van de graftombe bedekte, zwart geverfd en daar vervolgens acht grote blazoenen met de wapenschilden van de overleden hertogin op geschilderd. De betaling omvat ook

26 A. Schouteet: *op.cit.*, p. 158. Schouteet dacht dat de scribe per vergissing Johannes geschreven had maar dat hij eigenlijk Pieter bedoelde. De scribe heeft zich helemaal niet vergist. Naast de anonieme knechten van Pieter Coustain heeft ook zijn rechterhand Johannes Dhervy werk uitgevoerd.

27 Pieter Coustain is overleden tussen 25/6 en 21/12/1488. Zie A. Janssens: *art.cit.*, bijlage.

28 De tekst werd gepubliceerd door A. Roberts : *art.cit.*, p. 398.

de vergoeding voor meerdere getekende ontwerpen op papier van het ijzeren hekken en andere benodigdheden voor het afsluiten van de custode.²⁹ Hij brengt zelfs het reinigen van het graf in rekening.

In opdracht van het stadsbestuur schildert hij, op canvas en met olieverf, een kaart van het Zwin (september 1501/september 1502).³⁰ In het rekenjaar 1503/1504 voert hij niet nader omschreven schilderwerk uit in de thesauriekamer van de stad Brugge.

Jan Dhervy, wordt door het stadsbestuur gevraagd om de toestand van de Westerschelde in de buurt van Biervliet en Terneuzen te gaan bekijken en om vervolgens de schorren en het land aldaar in kaart te brengen (1508/1509). Dit is zijn laatst gekende opdracht want Jan Dhervy is overleden ná 1 september 1508 en vóór 9 november 1509.

Jan Fabiaen

Jan Fabiaen was afkomstig uit Bethune in Frankrijk.³¹ Hij is poorter van Brugge geworden op 25 september 1469. In datzelfde jaar en vanuit beroepsoogpunt, waarschijnlijk zelfs nog op dezelfde dag, wordt hij opgenomen als meester in het ambacht van de beeldenmakers-zadelaars.

Jan heeft zich bijzonder goed ingewerkt en ingeschakeld in het Brugse sociale leven. Zo werd hij meerdere malen gouverneur-penningmeester van zijn ambacht. Hij en zijn vrouw waren samen, met meer dan duizend anderen, lid van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge. Verder was hij nog lid van de kruisboogschuttersgilde van Sint-Joris en er zijn

29 A. Roberts: *art.cit.*, p. 399, publiceerde ook dit document. Custode: voile, rideau (F. Godefroy: *Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IXe au XVe siècle*, Parijs, 1880-1902, II, p. 408).

30 A. Roberts heeft die kaart, die zich momenteel in het Groeningemuseum in Brugge bevindt, geïdentificeerd als van zijn hand afkomstig: *The landscape as legal document: Jan de Hervey's 'View of the Zwin'*, in: Burlington magazine, 1991, p. 82. Zie ook M. Martens (ed.): *Brugge en de Renaissance. Van Memling tot Pourbus*, Brugge, 1998, p. 107.

31 Onze samenvatting steunt volledig op de gepubliceerde bronnen over leven en werk van Jan Fabiaen door R. Parmentier: *Bronnen voor de geschiedenis van het Brugse schildersmilieu in de XVIde eeuw. - XXXVIII. Jan Fabiaen*, in: Belgisch tijdschrift voor oudheidkunde en kunstgeschiedenis, 24 (1955), p. 85-98, aangevuld met A. Schoutteet: *op.cit.*, p. 190-197.

ook aanwijzingen dat hij deel zou hebben uitgemaakt van de rederijkersgilde van de H. Geest te Brugge.

Veel belangrijker voor deze studie is echter de vraag: wat is gekend over Jan Fabiaen als schilder? Via het ambachtsboek van de beeldmakers-zadelaars kan vastgesteld worden dat Jan tussen 1474 en 1487 vijf leerjongens in opleiding heeft gehad.

Hij heeft in 1478/79 en 1480/81 tekeningen gemaakt die Jan Apans heeft gebruikt bij het weven van tapijten bestemd voor de kamer van de vierschaar van het Brugse Vrije. Jan Fabiaen heeft in opdracht van de stad Brugge in de periode begrepen tussen september 1480 en september 1483 in totaal vijf kaarten over de waterhuishouding rondom de stad Brugge geschilderd. De stad kampte in de tweede helft van de jaren zeventig van de 15de eeuw met constante wateroverlast. Op een bepaald moment vond men dit welletjes en gaf de burgemeester opdracht de oorzaak van dit euvel te gaan opzoeken.³² Meer dan waarschijnlijk mag men het schilderwerk van Jan Fabiaen in verband brengen met dit onderzoek.

In 1480/81 krijgt hij een bestelling van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw om een vaandel te maken. Het jaar daarop schildert hij opnieuw een vaandel voor de broederschap dat zal gebruikt worden bij de viering van het zogenoemde Krepelfeest, een populaire bedevaart naar Aardenburg op de donderdag vóór Pinksteren.³³ In 1489/90 is het opnieuw de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw die als opdrachtgever fungeert. Dan schildert Jan zes afbeeldingen van Maria op rood doek.

Jan Fabiaen blijft zeer frequent aanwezig in de bronnen als bestuurder van het ambacht, maar verwijzingen naar schildersactiviteiten worden schaarser. In 1504/05 wordt hij door de schuttersgilde van Sint-Joris betaald om twee dekpannen die ze nieuw hebben laten vervaardigen, zwart te schilderen. In 1515 is Jan Fabiaen nog altijd werkzaam in Brugge, want dan helpt hij mee de straatversieringen schilderen die worden aangebracht voor de blijde inkomst van de jonge aartshertog Karel.

Jan Fabiaen is gestorven in maart 1520.

32 Brugge, Stadsarchief, 285, *openbare werken*, register 1476-82, f 188v.

33 M. English: *Het O.-L.-Vrouwbeeld aan het stadhuis te Brugge*, in: *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 79 (1926), p. 164-202.

Fransois vanden Pitte

Het ambachtsboek van de beeldenmakers-zadelaars begint met de volgende aanhef: "Dit zijn mesters ende leercnepen die ontfanen waren binnen den vier jaren dat Gheeraerd van Benthem ende Willem Scapele gouverneurs waren" (1453-1456).³⁴

France van den Pitte, zoals zijn naam daar gespeld wordt, is één van hen. Hij is meester geworden tussen 1453 en 1456, wat doet vermoeden dat hij in de loop van de jaren dertig geboren werd. Fransois vanden Pitte is niet terug te vinden in de lijsten van degenen die hun poorterschap gekocht hebben. Dit betekent dus dat hij in Brugge geboren is of als minderjarige met zijn ouders is geëmmigreerd. Dit is vooral van belang omdat daardoor vaststaat dat hij zijn schildersopleiding in Brugge heeft gekregen.³⁵

Fransois wordt vier maal bestuurslid van zijn ambacht, meer bepaald in de jaren 1466/67, 1475/76, 1477/78 en 1491/92.³⁶ Uit het ambachtsboek vernemen we ook dat hij enkele leerlingen heeft opgeleid. In 1464 is dat een zekere Coppens Feys. Op 25 december 1477 aanvaardt hij Annekin van der Heeke fs Jans als leerjongen. Ook Handrijcs Sonnian heeft zijn opleiding van Fransois vanden Pitte gekregen en wordt zelf meester na 11 oktober 1501.³⁷ De enige andere mededeling die het ambachtsboek ons nog verschaft over Fransois vanden Pitte is dat zijn zoon die ook Fransois heet, op 2 november 1477 als meesterspiegelmaker wordt opgenomen in het ambacht.³⁸ De zoon, de spiegelmaker, overlijdt reeds in 1481/82.³⁹

34 C. Vanden Haute: *op.cit.*, p. 1a.

35 R. Parmentier: *Indices op de Brugsche poortersboeken*, Brugge, 1938, 2 dln. A. Jamees: *Brugse poorters. Opgetekend uit de Stadsrekeningen, deel 2 (1418-1478)*, Handzame, 1980. Op p. 154 op datum van 2 mei 1441, noteert men een Franchois vanden Pitte f Gillis uit Helderghem, land van Aalst. Hij is Brugs poorter geworden 'om paarden te verhuren'. Op pagina 239 staat opnieuw dezelfde Franchois vanden Pitte f Gillis uit Heylderghem, land van Aalst, ditmaal ingeschreven op 18 april 1450. Waarom dezelfde persoon tweemaal als nieuwe poorter wordt ingeschreven is niet meteen duidelijk. Dit is de enige inschrijving van een Fransois vanden Pitte en het is niet onze schilder.

36 C. Vanden Haute: *op.cit.*, p. 10a, p. 24a, p. 24b en p. 46a.

37 C. Vanden Haute: *op.cit.*, p. 8b, p. 25a, p. 49b.

38 C. Vanden Haute: *op.cit.*, p. 24.

39 A. Janssens: *art.cit.*, zie bijlage.

Over zijn familiaal en sociaal leven zijn de gegevens eerder schaars. De informatie wordt dan nog doorkruist door een homoniem, meer bepaald een wapenmaker.⁴⁰ Zo is een Fransois vanden Pitte lid van de kruisboogschutters- gilde van Sint-Joris en een andere van de handboogschuttersgilde van Sint-Sebastiaan. Er kan niet uitgemaakt worden wie precies lid is van wat. Fransois vanden Pitte, de schilder, is dus zeker lid van een schuttersgilde geweest. Er bestond immers een duidelijke scheiding tussen de diverse Brugse schuttersgilden zowel in optreden, kledij, stedelijke subsidiëring en dergelijke. Het is uitgesloten dat een en dezelfde persoon lid van beide schuttersgilden zou zijn.⁴¹

Fransois vanden Pitte, ditmaal wordt gestipuleerd dat het wel degelijk de schilder betreft, wordt in 1469/1470 gildenbroeder in de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw in Brugge. Hij wordt in hetzelfde boekjaar ingeschreven als de vrouw van Jan Fabiaen.⁴² Trouwens ook Pieter Coustain, Hans Memling, Jan Fabiaen en andere schilders waren tezelfdertijd lid van deze broederschap.⁴³

Financieel wordt Fransois opgemerkt als hij in de zomer van 1487 door de stad getaxeerd wordt in een gedwongen lening voor een bedrag van 1 £ gr. Hij bevindt zich hier in het gezelschap van 951 goeude burgers die moeten lenen.⁴⁴ In 1490 kent de stad een laatste militaire stuiptrekking in de oorlog met Maximiliaan en opnieuw moeten de burgers financieel bijspringen. In de gedwongen lening die

40 Voor de veldtocht van de Brugse milite naar Pont-d'Espierres in mei 1477 wordt een Fransois vanden Pitte als hoofd van de artillerie aangesteld (Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1476-77, f. 27r.). Zie ook Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1486-87 f. 191r, 'Fransoys vanden Pitte 1£ wapenmaker' en verder in de lijst op f. 193v 'Fransoys vanden Pitte, schildere 1£'. Zie ook *stadsrekening* 1489-90, f. 43v.

41 A. Vanhoutryve: *De Brugse kruisbooggilde van Sint-Joris. Historische schets XIIIe eeuw-1872*, Handzame, 1968, p. 208. H. Godar: *Histoire de la gilde des archers de Saint Sébastien de la ville de Bruges*, Brugge, 1947, p. 120. De Fransois vanden Pitte, lid van de Sint-Sebastiaansgilde, wordt zelfs schutterkoning in 1479. H. Godar: *op.cit.*, p. 122.

42 Brugge, Rijksarchief, *Oud archief der kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw te Brugge*, broederschap van O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuw, nr. 1531, f. 48v. Rekening 29/8/1469-27/8/1470. 'Wordt ghildebroeder en zuster. Katheline Jan Fabyaens wijf... Fransoys vanden Pitte, schilder 5d. gr.'

43 Brugge, Rijksarchief, *Oud archief der kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw te Brugge*, broederschap van O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuw, nr. 1531, passim.

44 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1486-87, f. 185 e.v. Hij krijgt zijn geld terug, zie *stadsrekening* 1489-90, f. 44r.

in oktober 1490 wordt opgelegd, betaalt de schilder Fransois vanden Pitte 30s gr. in het zestendeel van Sint-Jacob.⁴⁵ Hij woont inderdaad van 1486 tot en met 1492 in de Steenstraat.⁴⁶ Vanaf de jaren tachtig behoort Fransois vanden Pitte tot de financieel beter gesitueerden in Brugge. In januari 1491 veroverde Maximiliaan van Oostenrijk de Hongaarse kroon. Dit was voor de stad Brugge voldoende aanleiding tot een officiële viering. Zoals gebruikelijk riep het stadsbestuur de inwoners op tot feestvieren en loofde een premie uit voor de beste en origineelste attracties. Fransois vanden Pitte fungeerde hierbij als een soort voorzitter van de jury. Hij was het die 12 ons zilver ter waarde van 2 £ gr. aan de winnaars in naam van het stadsbestuur mocht uitdelen. Men mag geredelijk aannemen dat hij dit zilver, dat toch ongeveer 40 dagen loon van een meesterambachtsman vertegenwoordigde, heeft voorgeschoten.⁴⁷

Het oeuvre van Fransois vanden Pitte is overvloedig en ongemeen veelzijdig.⁴⁸ Om te beginnen was hij actief als 'gevelschilder'. Het is een periode waarin de stad Brugge heel wat verbouwwerken onderneemt. Dit brengt met zich mee dat ook schilderwerken nodig zijn voor de verfraaiing. Zo krijgen de toren en de galerijen van de Vlamingdam een opknappbeurt. Fransois vanden Pitte schildert met olieverf de deuren en de ramen en hij verzorgt ook het vergulden van de versieringen aan het gebouw. Hij wordt door de stad ook ingehuurd om schilderwerk te verrichten na herstellingen aan diverse stadspoorten en aan meerdere torens van de stadswallen. Ook aan het stadhuis en het belfort voert hij werk uit.

45 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1/1/1491-1/9/1491, f. 22r-33v.

46 Brugge, Rijksarchief, *Sint-Walburga*, nr. 409, renteboek van de dis (1480-1497), f. 12r.

47 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1/1/1491-1/9/1491, f. 150r. 'Item betaelt Franssoys vanden Pitte, den schilder de somme van 2£ gr. omme daer mede te betaelen uter name van deser stede 12 onsen zelve ter causen van diversschen prijsen bijde voors. stede upghestelt den best doenders abatemenen inde buerch ende ghenouchelicheden, ooc best ende scoonst vierende ende anders binder stede ooc, 2 laumaent anno voorseid ter eeren vander voorseide blijde tijdinghe. Dus hier de voorseide 2£.'

48 Wij hebben hier een brede samenvatting gemaakt van zijn schilderprestaties zoals ze in de documenten beschreven zijn. Om het notenapparaat niet te overladen worden de verwijzingen naar die documenten beperkt. In bijlage worden alle vermeldingen van schilderwerk door Fransois vanden Pitte gepubliceerd

Na de troonsbestijging van Maria van Bourgondië herbegint de oorlog met Frankrijk. De Bruggelingen bereiden zich voor op die strijd door onder meer zoveel mogelijk kanonnen vanuit de 'smalle' steden in de stad te concentreren voor nazicht en onderhoud. Francois vanden Pitte krijgt opdracht die kanonnen te schilderen. In de slag van Pont-d'Espierres, in de buurt van Doornik, in mei 1477, vlucht het Brugse leger met achterlating van al het geschut.⁴⁹ Het gevolg is dat de stad Brugge om de oorlog verder te kunnen zetten in 1477-78 verplicht is een nagenoeg volledig nieuw artilleriepark aan te leggen.⁵⁰ Francois vanden Pitte verft de nieuwe ijzeren kanonnen rood en die in koper zwart.

Nieuwe lederen brandemmers van de stad markeert hij met de Brugse gekroonde B.

Tijdens zijn gevangenschap in Brugge (februari-mei 1488) wordt Maximiliaan van Oostenrijk vanuit huize Cranenburg op de Grote Markt overgebracht naar huis Le Gros in de bocht van de Sint-Jacobsstraat. Bij de inrichting tot gevangenis van huis Le Gros beschildert Francois vanden Pitte de tralies voor de vensters.⁵¹

Iets verfijnder is het schilderen van wapenschilden en vlaggen die voor de meest uiteenlopende doeleinden worden gebruikt. Francois vanden Pitte schildert in 1477 de oorlogsstandaard voor Maria van Bourgondië en de standaarden van het graafschap en de stad.⁵² Maar hij schildert ook vaantjes om de instrumenten van de stadsmenestrelen te versieren, of schildjes met het stadswapen om aan toortsen te bevestigen bij de periodiek gehouden processies enz., teveel om hier allemaal op te sommen.

Vanaf halfweg de jaren zeventig van de 15de eeuw tot dat aan het jaarlijkse steekspel en avondfeest van het gezelschap van de Witte Beer een einde komt in 1487, is Francois verantwoordelijk voor de schilderijen en versieringen die daarbij nodig zijn.⁵³ Voor dit zelfde

49 *Dits die Excellente Cronike van Vlaenderen*, Antwerpen : Willem Vorserman, 1531, f. 189r.

50 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1477-78, f. 155r : 'Hutgheven van orloghen. Te wetene dat ghecocht zijn gheweist diversche engien van orloghen.'

51 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 2/9/1487-29/2/1488, f. 121r.

52 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1476-77, f. 147r.

53 Als het steekspel van de Witte Beer plaats grijpt, worden de uitgaven die de stad verschuldigd is, in de stadsrekening geboekt. Het ene jaar gebeurt dit al uitvoeriger en concreter dan het andere jaar. Er zijn altijd uitgaven bij voor schilder-

gezelschap heeft hij trouwens in september 1480 ook een schilderij gemaakt met de wapenschilden van alle 88 forestiers die het gezelschap tot op dat ogenblik had gekend. Op dit tableau stonden ook de schilden van de prijswinnaars in het steekspel van de Witte Beer van buiten Brugge. Fransois lijkt toch wel een speciale band te hebben gehad met het gezelschap van de Witte Beer en zijn maatschappelijk beter gesitueerde leden. De enige bekende tekst die uitvoerig verslag doet van de jaarlijkse Brugse deelname aan het steekspel "Epinette" te Rijsel, vermeldt onder het Brugse gezelschap de aanwezigheid van schilder Fransois vanden Pitte.⁵⁴

Samen met de overvloedige eetfestijnen van de Bourgondische vorsten zijn de zogenoemde "entremets" beroemd geworden. Tussen de gerechten werden allerlei taferelen en attracties opgevoerd om de deelnemers aan het banket te verrassen en te amuseren. Ook bij minder prestigieuze banketten bijvoorbeeld van het Brugse stadsbestuur of zelfs van de lokale schuttersgilden of broederschappen, werden de opgediende gerechten vergezeld van en afgewisseld met allerlei spektakels.⁵⁵ Het is aan dit soort "entremets" dat Fransois vanden Pitte heeft meegewerkt. Hij heeft de kledij versierd van vier jongeren die een soort steekspel hebben opgevoerd in de bovenzaal van het stadhuis tijdens de maaltijd door het stadsbestuur aangeboden aan de ambassadeurs van de Duitse keizer.⁵⁶ Bij een andere gelegenheid beschilderde hij de kledij van de acteurs die zouden optreden in 'abattementen'.⁵⁷

werk, maar de scribeur noteert niet altijd de naam van de schilder. Vanaf 1476 tot het einde van het steekspel van de Witte Beer in 1487, worden de spelen door omstandigheden, slechts zeven maal georganiseerd. In die periode wordt in de stadsrekeningen slechts één schilder bij naam genoemd nl. Fransois vanden Pitte.

54 Over de steekspelen van de Witte Beer, zie A. Van den Abeele: *Het ridderlijk gezelschap van de Witte Beer. Steekspelen in Brugge tijdens de late Middeleeuwen*, Brugge, 2000. Zie ook A. Janssens: *Steekspelen en tornooien te Brugge ten tijde van Maximiliaan van Oostenrijk (1477-1487), het einde van de steekspelen van de Witte Beer*, in: Brugs Ommeland, 42 (2002), p. 90-121.

55 Zo werd bijvoorbeeld tijdens de jaarlijkse gildenmaaltijd van de broederschap van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw, op 7 augustus 1474 een toneelstuk opgevoerd van de hand van de bekende rederijker Anthonis de Rovere. Zie rekening f. 135r. 'Item betaelt Anthonis de Rovere van tspil te maeckenne dat int sceppersshuus ghespeilt was. Voor al 7s 6d gr.'

56 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1480-81, f. 174v.

57 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1480-81, f. 162v.

De stad schonk naar aanleiding van de doop van Filips de Schone onder andere een vergulde zilveren beker waarop Fransois vanden Pitte het wapen van Vlaanderen had geschilderd.⁵⁸ Op 30 april 1484 doet diezelfde Filips de Schone, die toen zes jaar was, zijn blijde intrede in Brugge. Voor die intocht heeft Fransois de figuur van de jonge hertog op een tafereel geschilderd. De vorst krijgt als afscheidsge-schenk twee paarden, getraind voor het steekspel. Fransois vanden Pitte beschildert de volledige uitrusting van die paarden, hun harnas inclus.⁵⁹

Fransois vanden Pitte heeft niet alleen beelden beschilderd en verguld maar in enkele gevallen ook zelf het ontwerp getekend. In augustus 1481 heeft de stad hem een voorschot betaald om twaalf beelden in de gevel van het stadhuis te herschilderen.⁶⁰ Een van die twaalf beelden moet hij zelf leveren, namelijk een stenen beeld van hertog Karel de Stoute dat aan de zuidoosthoek van het gebouw zal opgesteld worden. Zelf leveren betekende dat Fransois het ontwerp moest tekenen en zorgen dat een steenhouwer het beeld volgens zijn tekening zou kappen. In december 1481 zijn er al zes beelden van de opdracht van twaalf afgewerkt.⁶¹ In augustus 1484 wordt Fransois dan betaald om nog acht beelden in het midden van de gevel van het stadhuis te vergulden.⁶² Waarschijnlijk behoort dit niet tot het verder afwerken van de opdracht van augustus 1481. Om te beginnen kloppen de aantallen niet, maar het gaat blijkbaar ook niet om dezelfde beelden. In 1485/86 maakt Fransois vanden Pitte nog vier ontwerpen voor nieuwe beelden, namelijk een Onze-Lieve-Vrouwbeeld met "repijsen ende tabernakelen" en beelden van Karel de Stoute, Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk.⁶³ De beelden worden daadwerkelijk gebeeldhouwd door de Brusselse steenhouwer Lievin van Bueyghem.⁶⁴ Op 15 juli 1486 wordt het Mariabeeld geïnstalleerd

58 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1477-78, f. 151r.

59 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1483-84, f. 168r.

60 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1480-81, f. 184r.

61 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1481-82, f. 155v.

62 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1483-84, f. 183r.

63 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1485-86, f. 159v.

64 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1485-86, f. 176 r: "Item betaelt Lievin van Bueyghem steenhauwere van Brussele van chierlike ghemaect ende gheleidt thebbene tbeilde van onzer lieven vrouwen metten reprijsen der toebehoorende twelke ghestelt es boven inden grooten zale vanden scepenhuse. Voord de per-

in de schepenzaal van het stadhuis en op 10 september van hetzelfde jaar worden de drie andere beelden in de gevel van het stadhuis geplaatst.⁶⁵ Voor de herbouwde Katelijnepoort ontwerpt hij het beeld van de patroonheilige van die poort.⁶⁶

Tussen 1481 en 5 februari 1487, het ogenblik waarop alle stellingen weggenomen worden, heeft het belfort een grondige gedaantewisseling ondergaan.⁶⁷ Het achthoekige bovenstuk met een torenspits werd bijgebouwd. Boven op die spits kwam een beeld van de engel Michiel die de duivel doorstak. Francois vanden Pitte werd betaald voor de levering, de plaatsing en het vergulden van het beeld.⁶⁸ Voor de uitwerking in metaal werd een beroep gedaan op de trompetmaker Eeuwout vanden Kelnare.⁶⁹ Michiel en de duivel werden versterkt met metalen banden die aan de binnenzijde werden gelast. Er was ook een metalen versteviging die van de borst van Michiel vertrok en helemaal onder de duivel doorliep om de twee figuren samen te houden. Dit zijn het soort zaken waar de ondervinding en stielkennis van de trompetmaker van node zijn. Voor de creatieve vormgeving van het beeld tekent natuurlijk de schilder. De engel Michiel is ongeveer drie meter hoog, met vleugels, een brede Montaubanhoed op het hoofd en een banier met kruis in de hand, waarmee de duivel onder zijn voeten wordt doorstoken. De duivel zelf meet ongeveer vijf meter en ligt dwars onder de engel. Die compositie wordt ondersteund door een kroon die op een versierde spil van ongeveer twee meter hoog staat.

sonnagen vanden hertoghe Kaerle ende vander hertoghinne Marye zijnder dochter wilen zaligher ghedijnckenesse, grave ende graefnede van Vlaenderen ende van onsen harden gheduchten heere den conijnc vanden Romeynen 57£".

65 Brugge, Stadsarchief, 285: *Openbare werken*, register 1482-1487, f. 237r en f. 263r.

66 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1485-86, f. 159v.

67 C. Carton (ed.): *Het boeck van al't gene datter geschiedt is binnen Brugghe sichtent jaer 1477, 14 Februarii, tot 1491*, Gent, 1859, p. 143-144. A. Janssens: *Het Brugse Belfort*, passim.

68 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1485-86, f. 183r.

69 Brugge, Stadsarchief, 285: *Openbare werken*, register 1482-1487, f. 212r. "Item betaelt Eeuwout vanden Kelnare de trompetmakere te weten 18£ gr over de vulle betalinghe van 22£ gr ter causen dat hij ghemaect heeft St Michiel met datter toebehoort, lanc IX voeten mids de croone der onder wesende ende anders daer toe dienende. Comt per acquit 19 hoymaent (= 1486) 18£ 10s."

Het belfort werd helemaal opgesmukt en versierd met onder meer 16 vergulde spillen met metalen vlaggen.⁷⁰ In de nieuwe torenspits van het Belfort werden een aantal vensters aangebracht.⁷¹ Bovenaan werden acht kleine standvensters ingewerkt in de acht ribben van het dak en helemaal beneden nog vier grote vensters in de dakvlakken. Op ieder vlak tussen die vier grote vensters heeft Francois vanden Pitte reusachtige wapenschilden geschilderd. Die schilden waren ongeveer vijf meter hoog. Het wapen van Bourgondië keek uit over de Markt, het wapen van Brugge was gericht naar de Steenstraat. Aan de achterkant van de toren stond het wapen van Vlaanderen en de zijde die naar de Wollestraat en de Burg gekeerd is, werd versierd met het wapen van de Duitse keizer.⁷² Eerder had hij ook al in het horloge van het belfort de wapens van het graafschap en de stad geschilderd en de muur rondom in het rood.⁷³

Dankzij de geschreven bronnen krijgt men een mooi overzicht van de vele beroepsactiviteiten van Francois vanden Pitte. Hierbij valt vooral de diversiteit op. Het mag dan ook niemand verwonderen dat hij daarnaast ook nog gewoon schilderijen heeft gemaakt.

Het feit dat Francois vanden Pitte gebouwen heeft geschilderd, durft de moderne onderzoeker wel eens kopschuw maken om zo iemand ook als kunstschilder te catalogeren. Dit is nochtans onte-recht.

Het ambacht van de beeldenmakers-zadelaars verzorgde in de jaarlijkse Heilig-Bloedprocessie een praalwagen waarop een toneeltje werd opgevoerd door kinderen en volwassenen.⁷⁴ Tot de uitrusting van die wagen behoorde onder meer een geschilderde boom van

70 Brugge, Stadsarchief, 285: *Openbare werken*, register 1482-1486, f. 203r. "Item betaelt Maertin van Eede de kethelare ... Item ter causen van 16 spillen ghestoffert metten appelen ende vanen staende upt belfroote vanden ouder halle ende van 2 groote appelen staende upde groote spille vanden zelven beelfroot (26 april 1486) 31£."

71 Brugge, Stadsarchief, 285: *Openbare werken*, register 1482-1486, f. 111r en 202r.

72 Maximiliaan van Oostenrijk was op 9 april 1486 tot Rooms koning gekroond en werd daardoor dus de toekomstige keizer van het Duitse rijk. C. Carton (ed.): op.cit., p. 143-144, geeft een gedetailleerd verslag van de beschildering van het dak van het belfort.

73 Brugge, Stadsarchief, 285: *Openbare werken*, register 1476-82, f. 369v. (januari 1482).

74 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1483-84, f. 169v.

Jesse.⁷⁵ Ofwel werd er niet al te zachtaardig met die boom omgesprongen ofwel was het weer misschien wel een negatief element, het is een feit dat die geschilderde boom geregeld aan restauratie toe was. In 1462/63 en in 1467 wordt dit schilderwerk uitgevoerd door Pieter Christus.⁷⁶ In 1468 herschildert Fransois vanden Pitte de bewuste boom van Jesse.⁷⁷ En in 1483/84 wordt opnieuw Fransois betaald voor de restauratie van de boom.⁷⁸

De Bourgondische hofschilder Pieter Coustain voerde tijdens zijn verblijf in Brugge ook werk uit in opdracht van het stadsbestuur. Op 25 juli 1474 bestelt de stad bij hem een ontwerp voor een stenen beeld van hertog Filips de Goede om in de gevel van het stadhuis te plaatsen.⁷⁹ Op 9 december 1478 wordt niet alleen het afgewerkte beeld van Filips de Goede in de gevel geplaatst, maar ook de beelden van Filips de Stoute en Margareta van Male.⁸⁰

Fransois vanden Pitte wordt door de stad belast met het herschilderen van twaalf beelden en hun tabernakels die in de gevel van het stadhuis staan. Belangrijk hierbij te noteren is dat de tekst stipuleert dat dit werk ook de levering omvat van een nieuw stenen beeld van hertog Karel de Stoute.⁸¹

75 Brugge, Stadsarchief, 285: *Openbare werken*, register 1482-1487, f. 162v. "„van twee nieuwe wijelen ..ghelevert ande Roe van Jesse upden helighen bloeddach letst leden" en nog zelfde bron f 189r "„betaelt Cornelis de Bavelare vande Roede van Jesse te rechtene int jaer 84 als onze gheduchte heere ende prince den hertoghe Phelips in quam..." De boom van Jesse was in die tijd bijzonder populair in hofkringen. Men durfde de boom van Jesse wel eens als parallel gebruiken voor de eigen stamboom. Zie in dit verband A. Roberts: *The chronology*, p. 391-392.

76 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1462-63, f. 53r, stadsrekening 1467-68, f. 71v.

77 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1467-68, f. 71v.

78 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening*, 1483-84, f. 169v.

79 A. Schouteet: *op.cit.*, p. 153 en p. 154.

80 C. Carton (ed.): *op.cit.*, p. 8; Brugge, Stadsarchief, 285: *Openbare werken*, register 1476-82, f. 150v. Dit is een vermelding over Pieter Coustain die aan A. Schouteet, *op.cit.* ontsnapt is. 'Item betaelt Cornelis Thielman steenhauwere ende Jan Cokaert themmerman van dat zij of ende weder an ghestelt hebben de drie personagen voorder stede huus staende, te wetene Phelippe le Hardy, de gravenede Margriete ende hertoghe Phelips bij Pieter Coustain gheappointiert de somme van 3 £ gr.' Het heeft er alle schijn van dat Pieter Coustain het ontwerp voor de drie beelden heeft getekend.

81 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1485-86, f. 159v.

Ook bij de blijde inkomst van Maria van Bourgondië in Brugge op 5 april 1477, wordt Pieter Coustain door het stadsbestuur ingeschakeld. Vermits de hertogin Brugge zal binnenkomen via de Kruispoort, wordt die poort feestelijk aangekleed. Pieter schildert hiervoor "en figure van eene soonre maecht te paerde" en verder nog de wapenschilden van alle Bourgondische erflanden en vier andere grote schilden. Daarnaast beschildert hij ook nog twee grote zijden banieren en een grote hoeveelheid kleinere schildjes.⁸²

Enkele maanden later, op 28 augustus 1477 om precies te zijn, brengt Maria van Bourgondië, voor de eerste maal samen met haar kersverse echtgenoot Maximiliaan van Oostenrijk, een bezoek aan Brugge. Ook nu wil het stadsbestuur zich van zijn mooiste zijde laten zien. De stad wordt opgefleurd. De schilderijen in augustus vertonen een zeer grote overeenkomst met wat aan Maria van Bourgondië in april werd aangeboden. De Kruispoort wordt opnieuw bekleed met doeken die bezaaid zijn met 25 kleine schildjes. Er worden vier grote schilden vervaardigd met de wapens van Maria van Bourgondië, Maximiliaan van Oostenrijk, het graafschap Vlaanderen en de stad Brugge. Er is een afbeelding van de twee vorsten geschilderd die door de stadsscribent wordt omschreven als "verheven werk". De schilder van dit alles is ditmaal niet Pieter Coustain maar wel Francois vanden Pitte.⁸³

In mei 1477 rukt de Brugse militia uit tegen Frankrijk, voor het eerst onder de nieuwe hertogin Maria van Bourgondië. In alle tijden en in alle omstandigheden voeren legers vaandels, standaarden en andere soorten identificatie met zich mee. Dit is in mei 1477 niet anders. Bij die gelegenheid wordt de standaard van de hertogin geschilderd door Francois vanden Pitte "heerlijke ghestoffeert van schilderijen". De andere vaandels die hij voor dezelfde gelegenheid maakt worden beschreven "metter wapenen van Vlaendren" en "metter wapene vander stede". Op het vaandel van de hertogin stond dus blijkbaar iets meer dan alleen maar het wapen van Bourgondië.⁸⁴

In 1477-78 stuurt de stad Brugge opnieuw een leger uit tegen de Fransen. Ditmaal wordt de standaard van de aanvoerder geschilderd door Pieter Coustain.⁸⁵

82 A. Schoutet: *op.cit.*, p. 157.

83 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1476-77, f. 142v.

84 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1476-77, f. 147r.

85 A. Schoutet: *op.cit.*, p. 157.

Met bovenstaande voorbeelden hebben we willen aantonen dat, niettegenstaande Francois vanden Pitte 'gebouwen' schildert, hij ook werk levert dat evenzeer door Pieter Christus of Pieter Coustain wordt verzorgd en dit zijn twee schilders waar niemand moeite mee heeft het predikaat kunstschilder op te plakken.

Maar er is meer. Als de jonge hertog Filips de Schone op bezoek komt in Brugge, schildert Francois vanden Pitte de figuur van Filips.⁸⁶ In de documenten zijn nog andere voorbeelden te vinden van zijn creativiteit. Hij beschildert een vlag van 4 ellen lang (= ongeveer 3 meter) met de figuren van de heilige Sebastiaan en de heilige Barbara.⁸⁷ En op een andere vlag heeft hij de heilige Christoffel geschilderd. Voor de nieuwe Katelijnepoort maakt hij een schilderij die in de poort wordt opgehangen, met de afbeelding van de Heilige Katharina.⁸⁹ Zoals hierboven reeds gesignaleerd, ontwerpt hij ook nieuwe beelden o.m. een Onze-Lieve-Vrouwebeeld met tabernakel en beelden van Karel de Stoute, Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk.⁹⁰ Ook het ontwerp voor het beeld, bestemd voor de bekroning van de nieuwe torenspits op het Belfort, van de engel Michiel die de duivel verslaat, wijst op zijn scheppend talent.⁹¹

Al de hier aangehaalde werkzaamheden werden uitgevoerd in opdracht van het stadsbestuur van Brugge. Dit impliceert echter niet dat Francois vanden Pitte de officiële Brugse stadsschilder zou geweest zijn. De stad had 13 "stedemeesters" onder contract. Een metselaar, een timmerman, een loodgieter enz. Daar was geen schilder bij. De stedemeesters ontvingen naast de betaling voor de opdrachten die ze uitvoerden, jaarlijks van stadswege een pensioen en ambtskledij.⁹² Francois vanden Pitte heeft nooit zo'n pensioen en/of ambtskledij ontvangen. Trouwens, in dezelfde periode geeft de stad ook opdrachten aan andere schilders.⁹³ Het zou voor Francois vanden

86 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1483-84, f. 168r.

87 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1 maart 1488- 1 september 1488, f. 136r.

88 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1 maart 1488- 1 september 1488, f. 136r.

89 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1486-87, f. 165r.

90 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1485-86, f. 159v.

91 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1485-86, f. 183r.

92 Brugge, Stadsarchief: in iedere stadsrekening van het laatste kwart van de 15de eeuw komen die loonkosten voor.

93 Brugge, Stadsarchief, 285: *Openbare werken*, register 1476-1482, f. 27v: "Item betaelt Jacop Karel schildere van 2 veynsteren groene te makene anden poorten vander stede 6s." Dit is maar een voorbeeld uit vele.

Pitte, zeker in bepaalde jaren, onmogelijk zijn geweest te leven met alleen maar de inkomsten verkregen uit stadsopdrachten. Hij moet dus ook nog ander schilderwerk verricht hebben. Aan de andere kant is de beschreven activiteit soms te groot om door één man, met eventueel een leerling in opleiding, uitgevoerd te zijn. Hier komt dan het atelier om de hoek kijken. In het ambachtsboek kan men meerdere leerjongens aantreffen die geen meester worden, maar na verloop van tijd waarschijnlijk wel tot volwaardige schilders opgeleid zijn. Dit zijn de "cnapen". Zij blijven niet noodzakelijk voor hun leermeester werken, maar kunnen, naargelang het werkaanbod, van werkgever veranderen. Tweemaal worden de werknemers van Fransois vanden Pitte in een tekst expliciet genoemd. Bij het plaats en beschilderen van beelden in de gevel van het stadhuis krijgen de "wercghesellen" van Fransois vanden Pitte vanwege het stadsbestuur een bedrag van maar liefst 10 s gr. drinkgeld.⁹⁴ Als men weet dat het normale dagloon van een werknemer op dat ogenblik varieerde tussen 5 à 6 d. gr per dag, dan komt dit drinkgeld van de stad dus neer op minstens 20 arbeidsdagen loon. Hieruit mag rustig geconcludeerd worden dat het meervoud "wercghesellen" naar meer dan twee wijst. Dit laat ook toe een logische verklaring te suggereren voor de activiteiten waarbij het uitsluitend om het schilderen van gebouwen of het aanbrengen van verfraaiingen gaat. Meer dan waarschijnlijk was dit werk voor de "knechten" van Fransois, zoals er ook teksten bestaan die dit soort bezigheden van de "knechten" van Pieter Coustain beschrijven.⁹⁵

Een laatste verwijzing in het ambachtsboek naar Fransois vanden Pitte in leven dateert van 1501, als zijn leerling Handrijcs Sonnian zelf meester wordt.⁹⁶ Op 15 december 1505 wordt met een hallengebod aangekondigd dat de schuldeisers van schilder Jan de Capelder veertien dagen krijgen om hun aanspraken officieel neer te leggen. Jan is

94 Brugge, Stadsarchief, *stadsrekening* 1481-82, f. 155v-156r: "Item betaelt ende ghegheven den wercghesellen vanden voors. Fransoys vanden Pitte den scildere, in hoofscheden ende uut gracen van dat zij hemlieden wel ghequyt ende ghehadt hadden int wercken vanden voors. beilden 10s. gr." Die betaling is in de stadsrekening ingeschreven in december 1481. Een gelijkaardige tekst wordt in juni 1482 ook opgenomen in het register van openbare werken van 1476-1482 op f. 385v.

95 A. Schouteet: *op.cit.*, p. 158: "Item, famulis Petri Coustain in vandicatione armorum aurei veleris pendentum in choro pro eorum bibalibus: 5s."

96 C. Van den Haute: *op.cit.*, p. 49.

"becommert" gestorven.⁹⁷ De situatie geeft aan dat hij kort daarvoor is overleden. Jan de Capelder staat op de memorielijst van het ambacht twaalf plaatsen voor Fransois vanden Pitte.⁹⁸ Fransois staat zelf zes plaatsen voor Jan Dhervy die gestorven is tussen 2 september 1508 en 9 november 1509.⁹⁹ Van uit de memorielijst lijkt het dus aan-nemelijk dat Fransois vanden Pitte gestorven is tussen 1506 en 1508/09.¹⁰⁰ Die tijdspanne kan nauwer gemaakt worden. Fransois vanden Pitte verricht nog schilderwerk voor de inkomst van Margareta van Oostenrijk op 2 juni 1507 maar hij wordt wel reeds op 9 september 1508 vervangen als voogd van het kind van Fransois van-der Houve.¹⁰¹ Er bestaan meerdere omstandigheden waarom iemand van de voogdij ontheven wordt, maar in het licht van de gekende fei-ten, mag men aannemen dat Fransois overleden is of fysisch niet meer bekwaam is de taak uit te oefenen. Even herinneren dat hij op dat ogenblik zeker een eind in de zeventig moet zijn. Dit brengt dus het overlijden van Fransois vanden Pitte naar de tweede helft van het jaar 1508. Voor de redenering is de precieze datum van zijn overlijden niet noodzakelijk. Alleen moest hij om te voldoen aan de gestelde voorwaarde, na 1503 gestorven zijn. Dit is dus zeker het geval.

97 Brugge, Stadsarchief, *Hallengeboden* 1503-1513, f. 16v. Jan de Capelder is zeker niet een van de anonieme meesters want hij is slechts meester in het ambacht geworden op 20 mei 1484.

98 C. Van den Haute: *op.cit.*, p. 199.

99 A. Schouteet: *op.cit.*, p. 14.

100 Brugge, Stadsarchief, *Hallengeboden* 1503-1513, f. 16v.

101 Brugge, Stadsarchief, 204: *Ferieboeken van de weezerie*, deel 1505-1510, f. 107v: "Fransois vanden Pitte verlaten ende juravit voogd in zijn stede Jan Govaerts f Gautiers met Hendric de Zuttere te vooren voogd van Roelkin Fransois vander Houve kijnde per Margriete zijnen andren wijve. Actum 9 in septembre 1508. Present Lende raed, Boot ende Hulst scepenen. OLV-zestendeel." Dat het hier wel degelijk om Fransois vanden Pitte de schilder gaat en niet de wapenmaker wordt ondersteund door de volgende notitie: Brugge, Stadsarchief, 205: *Voogdenlijsten*, f. 123r in het Onze-Lieve-Vrouwzestendeel, "Francse vanden Pitte de scildere ende Hendric de Zuttere coussecepre juravint voogd van Roelkin [open ruimte] vander [open gelaten] kijnde per Margrijte uxore. Actum 11 in octobre 86. Presentibus Scaghe, Blicc."

De identificatie van de anonieme meesters

De personalia van de vier schilders zijn gesteund op authentiek bronnenmateriaal los van subjectieve opstelling en interpretatie. De volgende stap in de redenering moet uit de vier kandidaten de twee anonieme meesters losweken. Hiervoor wordt het materiaal aangedragen door meningen en inzichten van geleerden, kunsthistorici. Hun bevindingen worden enkel gebruikt om een relatie te verklaren tussen bewezen gegevens. Het betreft trouwens voor het merendeel de opvatting van geleerden die ook reeds bij het samenstellen van het oeuvre van de anonymi op grond van stijlkenmerken betrokken waren.

In het korte overzicht dat Nathalie Toussaint geschreven heeft over de anonieme Vlaamse Primitieven, spreekt ze over "twee meesters met gelijklopende levens" daarmee doelend op de Meesters van de Lucia- en de Ursulalegende.¹⁰²

De beide anonieme meesters hebben inderdaad gedurende bijna dertig jaar naast elkaar in dezelfde stad geleefd. Ze waren lid van hetzelfde ambacht en hebben dezelfde turbulente gebeurtenissen in Brugge in het laatste kwart van de 15de eeuw meegemaakt. Ze waren niet alleen tijdgenoten en concurrenten, maar ze moeten elkaar bij heel wat gelegenheden ontmoet en gesproken hebben.

In de loop van de tijd zijn door diverse auteurs voortdurend nieuwe elementen aangedragen die de kennis over beide kunstenaars verder hebben verfijnd. Naarmate het beeld vollediger werd, kwamen steeds nadrukkelijker de gelijklopende invloeden die op beide schilders hebben ingewerkt naar boven.

Oorspronkelijk was dit nog enigszins gecamoufleerd omdat de studies zich ofwel op de ene ofwel op de andere schilder toespitsten. Als er echter wat afstand wordt gecreëerd en men confronteert de studies over beide kunstenaars met elkaar, dan kan de sterke overeenkomst in de beïnvloeding die ze ondergaan hebben, nog moeilijk genegeerd worden.

In zijn overzicht over de meester van de Ursulalegende schrijft Georges Marlier: « Il est assez curieux que deux peintres brugeois éprouvent au même moment le désir d'évoquer l'image de leur ville.

102 A.Toussaint: *art.cit.*, p. 501.

Le Maître de sainte Lucie, il est vrai, la décrit généralement avec plus de soin que son rival. »¹⁰³ Het springt inderdaad in het oog dat beide meesters op een zeer herkenbare wijze, meerdere malen, Brugse gebouwen en monumenten als achtergrond op hun respectieve schilderijen afbeelden. Vooral het belfort, dat in die jaren een reeks grondige verbouwingen ondergaat, is zeer dikwijls aanwezig. Het zich wijzigende silhouet van het belfort is trouwens het hoofdelement dat gebruikt werd om het oeuvre chronologisch te plaatsen.

Er is meer. Het is opnieuw Marlier die over de Meester van de Ursulalegende doet opmerken: "Il est surprenant qu'on n'ait jamais mis en lumière tout ce qui relie notre peintre à Hugo van der Goes. Le Maître de sainte Ursule n'a pas seulement mis à profit certains motifs de ce peintre, mais, ce qui est plus important, il existe entre eux une indéniable parenté de style. »¹⁰⁴ Ann M. Roberts heeft met een overvloed aan voorbeelden de eveneens sterke beïnvloeding van de meester van de Lucialegende door Hugo van der Goes aangetoond.

« Le Maître de sainte Ursule a incontestablement empruntés, soit directement, soit par l'entremise d'autrui, à van der Weyden. »¹⁰⁶ Die onmiskenbare beïnvloeding door Van der Weyden treft men ook aan bij de Meester van de Lucialegende, die zowel motieven als composities van hem overneemt.¹⁰⁷

Het oeuvre van een anonieme schilder wordt vandaag opnieuw samengesteld via een stijlkritisch onderzoek. Zekere gelijkenissen in diverse werken duiden op een gemeenschappelijke herkomst van de schilderijen en dus op een enkele schilder. Als op dezelfde manier een stijlkritisch onderzoek als onderwerp niet langer losse schilderijen bestudeert, maar het hele oeuvre van respectievelijk de Meesters van de Ursula- en Lucialegende, en als ook hierbij verregaande gelijkenissen vastgesteld worden, dan leidt dit noodzakelijkerwijze tot de conclusie dat ook hierbij een gemeenschappelijke herkomst moet bestaan.

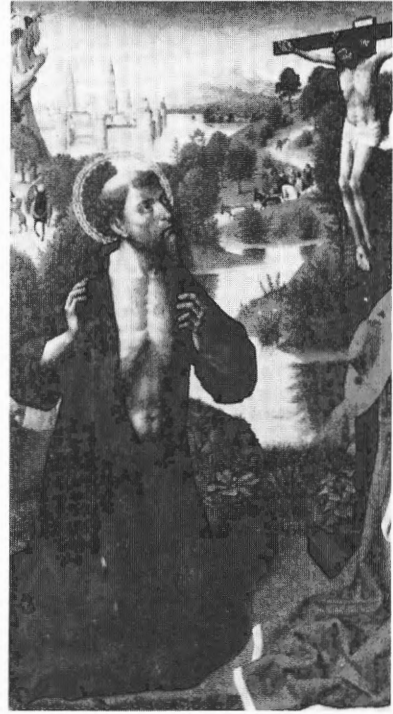
103 G. Marlier: *art.cit.*, p. 13.

104 G. Marlier: *art.cit.*, p. 27.

105 A. Roberts: *The Lucy Master*, passim.

106 G. Marlier: *art.cit.*, p. 32-33; A. Toussaint: *art.cit.*, p. 505.

107 A. Roberts: *art.cit.*, p. 9. Zie ook D. De Vos: *art.cit.*, p. 137-166. Dit eclectisme in het werk van de meester komt ook aan bod bij B.L. Dunbar: *The Source of a Figure Motif in the Art of the St. Lucy Master*, in: *Oud Holland*, 94 (1980), p.65-70.

Tweemaal de H. Hiëronymus met een stadsgezicht van Brugge als achtergrond: werk van de Meester van de Lucialegende (Uit : M.J. Friedländer, *op.cit.*, supp. 241 en 242)

Een zelfde leermeester is een mogelijkheid maar in het huidige stadium van het onderzoek misschien een te extreme conclusie. Maar er kan zeker gesteld worden dat de beide schilders beïnvloed werden door een soort collectieve visie, die in die periode blijkbaar binnen het Brugse schildersmilieu bestond. De beide meesters kunnen dit alleen maar door hun Brugse opleiding hebben meegekregen want enkele van die gelijkenissen verschijnen meteen reeds in hun vroegst gekende werken. Vooral het voortdurend gebruik maken van Brugse stadsgezichten als achtergrond op hun schilderijen is een sterke aanwijzing in die richting. Hierbij kan verwezen worden naar Hans Memling, het grote en vooral gekende voorbeeld. Memling heeft om zo te zeggen dertig jaar naast de meesters in dezelfde stad gewerkt; hij was lid van hetzelfde ambacht, en van dezelfde broederschap. Hij heeft evenzeer de diverse bouwfases van het belfort meegemaakt (toch tot 1494, het jaar van zijn dood). Die verbouwingen hebben de modale Bruggeling

behoorlijk beroerd al was het alleen maar omwille van de symboolwaarde van het gebouw. Als in februari 1487 de spits voltooid is, wordt met muziek van de stadsmenestrelen feest gevierd.¹⁰⁸ Hans Memling heeft in diezelfde periode ook een Ursulalegende geschilderd. Heeft Hans Memling de Brugse gebouwen en monumenten in zijn werk geschilderd? Neen, maar wel de kerken en gebouwen van de stad Keulen die hij heeft leren kennen, observeren en schilderen tijdens zijn opleiding tot schilder.¹⁰⁹ De beide anonieme meesters hebben een aantal gelijkaardige invloeden ondergaan. De diversiteit van die invloeden verraadt een gemeenschappelijke herkomst. Het is dus zaak de bekende gegevens bij de vier mogelijke kandidaten te toetsen op dit parallellisme.

Van meet af aan vallen al twee van de vier kandidaten, die door de chronologische afbakening in aanmerking kwamen, af. Jan Dhervy en Jan Fabiaen hebben hun opleiding niet in Brugge gekregen maar zijn als vreemdelingen naar Brugge gekomen en hebben hun poorterschap moeten kopen. Nadien zijn ze onmiddellijk als meesterschilder lid geworden van het ambacht van de beeldenmakers-zadelaars. Zij hebben, ieder afzonderlijk, tijdens hun opleiding zeker niet die invloeden ondergaan die parallel bij een van de andere drie kan teruggevonden worden. Zij hebben daarentegen een eigen, afwijkende beïnvloeding ondergaan die in hun oeuvre zichtbaar moet zijn. Maar er zijn nog meer argumenten die hun identificatie met één van beide meesters tegenspreken.

Zo heeft Jan Dhervy zeker een deel van zijn opleiding gekregen bij Pieter Coustain, de hofschilder. Hij is slechts onder druk van een juridische uitspraak lid geworden van het Brugs schildersambacht toen hij al meester was. Alles wijst erop dat hij verder in het atelier van Pieter Coustain is blijven werken tot de dood van zijn mentor in de tweede helft van 1488.¹¹⁰ Tot dan krijgt hij geen enkele opdracht in eigen naam van de instanties die in de Brugse geschreven bronnen

108 C. Carton (ed.), *op.cit.*, p. 112.

109 In zijn legende van de heilige Ursula schildert Memling de Keulse monumenten als achtergrond. Dit gebeurt in 1488/89, ongeveer dertig jaar na zijn opleidingstijd en voor een Brugse opdrachtgever: D. De Vos: *Hans Memling. Het volledige oeuvre*, Antwerpen, 1994, p. 300-301.

110 Niettegenstaande hij reeds sinds 1472 officieel als zelfstandig meester in het ambacht is opgenomen, werkt hij in 1478 nog steeds in dienst van Pieter Coustain. Zie daaromtrent A. Schouteet: *op.cit.*, p. 158.

optreden als traditionele opdrachtgevers, zoals daar zijn het stadsbestuur van Brugge, de schuttersgilden of een of andere broederschap. Pieter Coustain krijgt wel opdrachten, ook van de stad Brugge. Dit zegt op zichzelf allemaal niet veel, maar krijgt betekenis wanneer vanaf de dood van Pieter Coustain die bestellingen nu wel met een zekere regelmaat bij Jan Dhervy terechtkomen. Ook dan pas verschijnt zijn naam in de lijsten van de gezagsdragers van het schildersambacht.

Pieter Coustain was hofschilder van de hertogen. Hij heeft her en der in de Bourgondische erflanden opdrachten uitgevoerd en Jan Dhervy heeft hem daarbij blijkbaar geholpen.¹¹¹ Na de tweede Brugse opstand van 1488/92 komen de aartshertogen nog eerder sporadisch in Brugge. Ze verblijven liever in Mechelen en Brussel. Maar als zij dan toch eens schilderwerk willen laten uitvoeren in Brugge, richten zij zich, men zou kunnen zeggen als vanzelfsprekend, tot Jan Dhervy. Dit gebeurt nog in 1497/98 en in 1501, wanneer Jan meewerkt aan het mausoleum van Maria van Bourgondië. Dit illustreert dat in de geesten van de tijdgenoten de band tussen Jan Dhervy en de reeds (lang) overleden Pieter Coustain was blijven bestaan.

We mogen concluderen dat Jan Dhervy geen van beide anonieme meesters is. Hij was vreemdeling en heeft dus niet die opleiding en beïnvloeding gekregen die de andere anonieme meester heeft ondergaan. Tijdens een groot deel van de periode waarin de meesters productief waren, was hij, als medewerker van de hofschilder Pieter Coustain, waarschijnlijk samen met deze laatste geregeld op weg naar opdrachten in andere delen van het Bourgondische rijk. Laten we voorzichtig stellen dat hij zeker in die periode niet echt op Brugge georiënteerd was, wat beide anonieme meesters overduidelijk wel waren. Het specifieke van de carrière van Jan Dhervy maakt het nagenoeg onmogelijk bij de drie andere kandidaten iemand te vinden die parallelle invloeden heeft ondergaan.

111 Heel wat werk wordt aan Pieter Coustain toegeschreven zonder dat er weliswaar zekerheid bestaat dat hij inderdaad de schilder is. Met absolute zekerheid van zijn hand zijn de wapenschilden die vervaardigd werden voor de kapittels van de orde van het Gulden Vlies in 1468 en 1478 in Brugge en in 1481 in 's-Hertogenbosch. Over Pieter Coustain: zie o.m. A. Schouteet: *op.cit.*, p.152-158. Zie ook voor verdere bibliografische verwijzingen: *Le dictionnaire des peintres Belges du XIVe siècle à nos jours*, Brussel, 1995, p. 215-216.

Vanuit bovenstaande vaststelling is het dus meer dan onwaarschijnlijk dat Jan Dhervy in de periode vóór het overlijden van Pieter Coustain in 1488, de schilderijen toegeschreven aan een van de anonieme meesters, zelfstandig zou hebben geschilderd. Een afwijkende mening hieromtrent heeft geen enkele feitelijke basis.

Ook Jan Fabiaen valt af als mogelijke kandidaat. Hier speelt hetzelfde argument als bij Jan Dhervy. Toen hij in Brugge aankwam was hij reeds een volleerd meesterschilder. Waar hij in de leer is geweest, is niet bekend. Zeker is nochtans dat zijn opleiding niet parallel liep met die van één van de andere kandidaten. Waardoor eigenlijk al de uitsluiting volgt. Maar er zijn nog andere feiten om die conclusie te ondersteunen. Het oeuvre van de Meester van de Ursulalegende eindigt omstreeks het jaar 1500 en de werken van de Meester van de Lucialegende worden gedateerd tot om en bij 1503. Indien Jan Fabiaen één van die beide meesters zou zijn, dan moet een verklaring gevonden worden voor het feit dat hij pas overlijdt in 1520, de hele tijd in Brugge leeft en er ook werkt, maar dat de beide anonieme meesters, ruwweg, de laatste vijftien jaar van zijn leven geen enkel schilderij meer hebben geproduceerd.

In de werken van beide anonieme meesters is een grootste gemeene deler aanwezig die verwijst naar beïnvloeding die niet alleen tijdens hun zelfstandige loopbaan gebeurd is, maar reeds moet dateren van in hun opleidingstijd. Bij het in aanmerking nemen van de vier mogelijke kandidaten zijn er slechts twee schilders bij wie in hun curriculum dergelijke gemeenschappelijke elementen terug te vinden zijn, namelijk Francois vanden Pitte en Pieter Casenbroot.

De moeilijkst te beantwoorden vraag is misschien wel, wie is wie? Wie van de twee schilders is de Meester van de Lucialegende en wie de Meester van de Ursulalegende? Dat om zo te zeggen geen enkele geschreven bron bijkomende informatie verschaft over de schilder-kundige prestaties van Pieter Casenbroot, maakt het natuurlijk allemaal niet gemakkelijker. Het komt er dus op aan in het beschreven werk van Francois vanden Pitte aanwijzingen te vinden die op een of andere manier een correlatie met een van de meesters mogelijk maken.

Diverse auteurs hebben erop gewezen dat bepaalde werken van de Meester van de Ursulalegende binding hebben met de miniatuurkunst. Dit fenomeen werd reeds onderkend door Max

Friedländer.¹¹² Na een grondige analyse van het schilderij de Legende van de heilige Ursula, schrijft Georges Marlier: "Certaines scènes de la Légende de sainte Ursule... dérivent en droite ligne des miniatures de présentation des livres enluminés."¹¹³ En dezelfde auteur doet opmerken: « Presque tous les tableaux du Maître de sainte Ursule sont de très petit format. On ne connaît de lui aucun grand retable. Deux oeuvres seulement sont de dimensions moyennes... ».¹¹⁴

De beschrijving van het werk dat François vanden Pitte in opdracht van de stad heeft uitgevoerd, maakt dat een dergelijke kleinschaligheid in zijn werk nagenoeg uitgesloten is. Hij beschildert vlaggen die drie meter hoog zijn, hij maakt ontwerpen voor levensgrote beelden in de gevel van het stadhuis, en ook het ontwerp voor het beeld van de engel Michiel met de duivel op de spits van het belfort van ongeveer drie bij vijf meter is van zijn hand. Hij schildert op het dak van het belfort monumentale wapenschilden van ongeveer vijf meter hoog enz.. Het is zo goed als ondenkbaar dat zijn schilderkunst die in zijn beschreven oeuvre vooral tot uiting komt via eerder monumentale werken, in zijn schilderijen dan schatplichtig zou zijn aan de miniatuurkunst.

Het is eveneens overduidelijk dat de schilder van de Lucialegende met een grotere accuratesse de Brugse gebouwen en monumenten heeft geschilderd dan de Meester van de Ursulalegende. Over de activiteiten van Pieter Casenbroot is er in dit verband niets bekend. Van François vanden Pitte daarentegen weet men dat hij werk heeft verricht aan de toren en galerijen aan de Vlamingdam en aan andere Brugse versterkingen en stadspoorten. Hij stond ook midden in de verbouwingen aan het belfort en de Katelijnepoort. Het lijkt dan ook aannemelijk dat hij vanuit die betrokkenheid ook zeer attent zal geweest zijn wanneer hij die gebouwen op zijn schilderijen heeft afgebeeld.

Als men alle argumenten die hierboven ontwikkeld werden in acht neemt, dan is er voldoende zekerheid om te concluderen dat het schildersprofiel van François vanden Pitte over de hele lijn overeenstemt met de gekende gegevens van de Meester van de Lucialegende. Als

112 M.J. Friedländer: *op.cit.*, VI, p. 61.

113 G. Marlier: *art.cit.*, p. 9.

114 G. Marlier: *art.cit.*, p. 25.

Fransois vanden Pitte de Meester van de Lucialegende is, volgt door uitsluiting dat Pieter Casenbroot de Meester van de Ursulalegende moet zijn. Die laatste identificatie was reeds vroeger voorgesteld, door auteurs die via andere wegen tot die zelfde bevinding gekomen waren.¹¹⁵

Eindconclusie

Omdat in het oeuvre van de anonieme Meesters van de Lucia- en Ursulalegende herhaaldelijk Brugse stadsgezichten zijn afgebeeld, in het bijzonder het Brugse belfort, die tijdens hun leven verscheidene bouwfasen doormaakte, konden de meesters thuisgewezen worden in Brugge tussen ruim 1470 en 1503. Met behulp van de inschrijvingslijsten van meesters in het ambacht aan de ene kant en de memorielijst van het ambacht van de beeldenmakers-zadelaars aan de andere kant, kon onweerlegbaar bewezen worden dat slechts vier meester-schilders voor het auteurschap van het oeuvre van beide anonymi konden tekenen. Er werden in de literatuur een aantal gemeenschappelijke kenmerken in het oeuvre van beide anonieme schilders onderkend. Hierdoor spitste de identificatie zich toe op Fransois vanden Pitte en Pieter Casenbroot. De finale afscheiding tussen beide kunstenaars kon doorgevoerd worden aan de hand van het beschreven oeuvre van Fransois vanden Pitte.

115 Voor een status questiones in dit verband, zie: A. Toussaint: *art.cit.*, p. 501.

Bijlage : documenten in verband met de schilderopdrachten van Fransois vanden Pitte¹¹⁶

2 september 1467- 1 september 1468¹¹⁷

1.

Item betaelt Pieter Christus ter cause van dat hij repareirde met nieuwen scilderien den boom van Jesse inde jaerschare voorleden ende die jeghen hem bevoorwaert 9£ 10s. gr. daerof hem ter laetster rekeninghe niet meer betaelt en was gherekent dan 5£ gr. Dus hem hier over de vulle betalinghe 4£ 10s.

Item XI in meye betaelt Fransoys vanden Pitte ende Jacop de Jonghe scilders van dat zij den voornoemde boom van Yesse weder verschildert ende ghestoffeirt hebben ter voorseide processie van meye 68 hemlieden die besteid in tasseweercke om 7 £ gr.

SAB, stadsrekening 1467-68, f 71v.

2 september 1472- 1 september 1473

2.

Doe betaelt ter causen van 150 pyckenaers die achtervolghende der begheerte van onzen harden gheduchten heere ende prince vander stede weghe ghesonden waren doe hij was met zijnder wapenijnghe in Vranckerijcke...Den mersnier ter causen van der zijde ende fringen daer of tgyndon ende tpingoen ghemaect waren...

Item Fransoys vanden Pitte den scildre vanden voorseide guydoene ende pingoene te stoffeirne metter wapene vander stede ende andersins 12 gr.

SAB, stadsrekening 1472-73, f 121r.

2 september 1474- 1 september 1475

3.

Item 23 in octobre (= 1474) Betaelt ter causen vanden 112 onder pijkeniers, archiers ende coluevreniers de welke achtervolghende der begheerte van onzen harde gheduchten heere ende prince hem van deser stede weghe ghesonden waeren te zinen dienste voor de stede van Nussen [Neuss in Zwitserland] daer vooren hij siege gheleyt hadde.....

116 Niet al het geschreven bronmateriaal over Fransoys vanden Pitte maar enkel de teksten over zijn schilderwerk worden hier uitgegeven. Waar een vermelding in de rekeningen slechts duidelijk wordt in samenhang met voorgaande rekeningposten, worden deze eveneens, in cursief, weergegeven. SAB staat voor: Brugge, Stadsarchief.

117 De chronologische opvolging gebeurt volgens de boekjaren van de Brugse stad-rekeningen. Het is niet altijd mogelijk de documenten binnen een rekenjaar in een juiste volgorde te plaatsen.

Item betaelt Fransoys vande Pitte de scildere van twee pingoenen bij hem ghemaeckt ende ghelevert om de voorseide pijkeniers. Voor stoffe ende wercke 3s. 10d.

SAB, stadsrekening 1474-75, f 130v.

4.

Item doe betaelt van costen ghedaen ter eeren vanden blijden incommene van onzen voorseiden harde gheduchten heere ende prince [1 juli 1475]...

...Item Ector van Oudenaerde van 24 toortsen bij hem ghelevert daer mede dat onze voorseide gheduchte heere ghelicht was...

Item Fransoys vanden den Pitte den scildere van 24 scildekins metter wapene vander stede die ande voorseide toortsen ghevest waren 4 s. gr.

SAB, stadsrekening 1474-75, f 141r.

2 september 1476- 1 september 1477

5.¹¹⁸

Item betaelt Francois vanden Pitte van 2 patroonen bij hem ghemaeckt angaende den steicspele van Rijsssele twelke achterbleef mids der aflivicheyt van onzen harde gheduchten heere ende prince 4s.

SAB, stadsrekening 1476-77, f 125v. (februari 1477)

6.

Item doe betaelt ter causen vanden blijde incommene van onzer voorseide gheduchte joncvrauwe ende prinsesse binnen dese harer voorseide stede van Brugghe tghuend dat hier naer volcht ... (5 april 1477)

Item Ector van Oudenaerde van 24 groote toortsen daer mede onze voorseide gheduchte joncvrauwe ghelicht was ende zes cleene toortsen die ghestelt waren up den thor vanden Jacoppinen keerke boven den overschote twelke den zelve Ector weder ghelevert was 2 £. 1 s. 8 d. gr.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere van 24 cleene scildekins die ghehecht waeren ande voorseide toortsen 4 s. gr.

SAB, stadsrekening 1476-77, f 130r.

7.

Item betaelt van costen ghedaen ter causen vanden blijden incommene van onzen harde gheduchten heere ende prince den hertoghe Maximyliaen binnen deser zijnder stede van Brugghe...

Item ghecocht twee eecsche witte lakenen daer mede de Cruispoorte behanghen was. Betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere van tweeken figuren deene presenterende den persoon van onzen voorseiden harde gheduchten heere ende prince, ende dander van onzer harde gheduchter vrouwe ende prinsesse, al verheven werc. Voord van vier groote schilden heerlike ghestoffeert metter wapene van onzen voorseiden gheduchten

118 De stad Brugge stuurde traditioneel op vastenavond een afvaardiging naar het steekspel "Epinette" te Rijsel. Door het overlijden van Karel de Stoute op 5 januari 1477 werd het steekspel afgelast. De voorbereidingen voor die deelname waren blijkbaar al begonnen en moesten vergoed worden

heere, van onzer gheduchter vrouwe, van den lande van Vlaendren ende van deser stede, ende van 25 cleene scildekens daer mede de voorseide lakenen bezayt waren. Voor al 3 £ 15s. 10d. gr.

SAB, stadsrekening 1476-77, f 142v. (augustus 1477)

8.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van ghemaect thebbene eenen standaert van onzer harde gheduchter joncvrouwe ende prinsesse, heerlijke ghestoffeert van schilderyen. Een banniere metter wapene van Vlaendren ghestoffeert van finen goude. Item eene banniere metter wapene vander stede. Item 6 cornetten al dienende omme tvoorseide volc van wapenen ende een pingnoen ende banniere omme de roocapproenen ende haerlieder trompet. Voor al bij appointemente ghemaect metten voorseide Fransois vanden Pitte 13 £.

SAB, stadsrekening 1476-77 f 147r. (onder de uitgaven voor de oorlog)

9.

Item betaelt Fransois vanden Pitte den scildere ter [er ontbrekt hier een woord of een stuk tekst] van diversschen wercke van scilderyen bij hem ghedaen ande engienen vander stede. Eerst van rood ghevaerwet thebbene 10 mottalin serpentinen die te Middelbuersch ghehaelt waeren ende die verwapent metter stede wapenen. Item van 51 bussen inder steden engienhuus. Item van 65 yserin rebauden liggende ten poorten vander stede, 13 mottalin engienen aldaer ende van 3 groote yserin serpentinen daer of de twee met lettren gheteekent zijn, midsgaders twee engienen staende up clijncken al root te vaerwene metter wapene vander stede. Voor al bij appointemente met hem ghemaect 9£ 18s. 8d.

SAB, stadsrekening 1476-77, f 149r.

2 september 1477- 1 september 1478

10.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere van diverssche engienen der stede toebehoorende bij hem verschilt ende ghevaerwet. Te wetene: eerst Groote Griete, twee groote slanghen, zesse langhe ijseren bussen noch een ander groot engien, zeven serpentinen metten cameran, noch een groote mottalin busse. Item 18 cameran zonder loop. Item 19 onder cortaukins, ribaudekins ende vueghelaerkins ende al met hueren cameran ende 61 haebussen voor al 2£ 8s. 10 d.

SAB, stadsrekening 1477-78, f 136v. (november 1477)

11.¹¹⁹

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildre ter causen vander scilderye bij hem ghemaect dienende ten voorseide steicspele metter anchuringhe int scепенhuus voor al 2£ 1s.

SAB, stadsrekening 1477-78, f 141r.

119 Jaarlijks werd door het gezelschap van de Witte Beer een groot steekspel georganiseerd, samenvallend met de Brugse jaarmarkt, in het begin van de maand mei. De schilders werden ingeschakeld bij de versiering van het veld en het avondbanket in het stadhuis.

12.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den schildere van verschilt ende ghewaerwet thebene ene groote serpentine ghecocht jeghen Matheeus de Weyns. Item noch van 16 cleene serpentinaen, 9 cameran ende 12 schermen al metter wapene vander stede. Voor al 30s. 7d .

SAB, stadsrekening 1477-78, f 145r.

13.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van dat hij verschilt ende ghevaerwet heift diverssche engienien der stede toebehorende. Te wetene eerst 10 groote engienien ghecocht jeghen Jan Weyns elc met 3 cameran ende twee engienien ooc elc met 3 cameran ghecocht jeghen Cornelis Tsolle, 2s. groten vanden sticke. Comt 24s. gr.

Item van 2 andere engienien die ghecocht waren jeghen den zelve Cornelis 18 gr. vanden sticke. Comt 3s. gr.

Item 67 cleene bussen elc met 3 cameran, zwart te vaerwene 2 gr. vanden sticke. Comt 11s. 2d. gr.

Item van 33 haecbussen zwart te vaerwene, 2 gr. vanden sticke comt 5s. 5d. gr. ende vanden banden van 39 coperin engienien al zwart te vaerwene voor al 2s gr. Comt al tsamen 2£ 5s. 8d.

SAB, stadsrekening 1477-78, f 147v.

14.

Item betaelt ter causen van 9 scoone rijkelicke zelveren vergoude vasselen te wetene: 4 groote kannen, 4 flasschen ende eenen grooten up staende cop, de welke alle ghegheven waren ende ghepresenteert onzen jonghen prince te zinen kerstendome. Weghende al te zamen 250 marck troych te 2 £ grote tmaerc comt 500 £.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte ter causen van zekere scildereye bij hem ghemaect anden goudin leeu vanden voorseide cop 8 s.

SAB, stadsrekening 1477-78, f 151r.

2 september 1478- 1 september 1479

15.

Item betaelt van costen ghedaen ter causen vanden Beere ende steicspele tnaervolghende.

Item betaelt Fransois vanden Pitte den scildere ter causen vander scilderije bij hem ghemaect dienende ten zelve steicspele metter hanchueringhe int scepenhuus 3 £ 9 s. gr.

SAB, stadsrekening 1478-79, f 169v.

16.¹²⁰

Item betaelt Fransoys vanden Pitte van 4 bannieren bij hem ghemaect ende ghestofteert te wetene twee groote ende twee cleene dienende omme de trompetten vander stede 36s.1d. gr.

SAB, stadsrekening 1478-79, f 171v.

120 Het betreft de versiering van de instrumenten van de trompetters in stadsdienst die mee opstapen in de Heilig-Bloedprocessie.

17.

Item betaelt Colaert Lauwereyns weduwe ter causen van een alve tonne zaetolye van haer ghecocht ende ghelevert Fransois vanden Pitte omme daer mede te verschildene dengienen van der stede 15s.

SAB, 285 : openbare werken, 1476-82, f 169v.

18.

Item betaelt Fransois vanden Pitte de schildre ter causen van dat hij ghevaerwet heift tnieuwe engien roodt ende tcarnacion ende de B vander stede verguld 3s. gr.

Item van 11 yserin serpentinen al roodt ghevaerwet te 10 gr. vander sticke ende van zwart te makene tyserwerc van 24 coprin ende ijserin serpentinen 1,5 gr. vanden sticke comt 4s.3d. Comt up al 16s.5 gr.

SAB, 285 : openbare werken, 1476-82, f 173r.

2 september 1479- 1 september 1480

19.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte scildere ter causen van zekere habijten van boccrane van diversschen collueren bij hem ghemaect ende heerlike ghestoffeirt van scilderye zoot behoort omme abatemenen daer mede te spelene die men teenen banckeite ghespeilt zoude hebben twelke omme beters wille achter ghelaten was. Voor stoffe ende leverijnghe bij appointemente met hem ghemaect 2*£*.

SAB, stadsrekening 1479-80, f 163r.

20.

Item betaelt Fransoys vande Pitte scildre vande 3 beckenen te vaerwene metten pinne die staet ten Vlamijncdam omme te verguldene 2s.

Item de zelve beckene te vergoudene metter vane van finen goude 24s.

Item van te vaerwene zwart 12 hackebussen der stede toebehoorende 2s. Comt up al 28s.

SAB, 285 : openbare werken, 1476-82, f 212v. (februari 1480 n.s.)

21.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte, de schildre ter causen van 1 spille, 2 beckenen ende een vane vergult omme te stellene upde wentelsteeghere ten Vlamijncdam 12s. ende van 24 loodin sloven te verguldene die ghestelt zijn upde veinstren inde torre ende ande galerien an beeden zijden, 6 gr. vanden sticke commen 12s. Comt al 24s. gr.

SAB, 285 : openbare werken, 1476-82, f 213r.

2 september 1480- 1 september 1481

22.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere voor zijn moyte ende aerbeyt van ghemaect thebbene in scilderyen zeven dousinen ende viere scildekins heerlike ghestoffeirt metter wapenen vanden ghuene die forestiers gheweist hebben van deser stede toten daghe van heden ende tote dien alle de wapene vanden prijswinders van buten. Alle welke wapenen ende scilden hanghende zijn in een taverreel daer toe dienende in den zale vander poortersloge. Bij appointemente ghemaect metten voorseide Fransoys 3*£*.

SAB, stadsrekening 1480-81, f 158r. (september 1480)

23.

Item 16 in decembre [1480] betaelt ter causen van eenen heerliiken ende costeliken banckette ghegheven boven inden grooten zale vanden scepenhuse onzen harde gheduchten heere ende vrouwe daer dambassade vanden coninc van Inghelande, dambassade vanden hertoghe van Bretaigne ende vele andere groote heeren ende vrouwen waren. Voord daer de ghedeputeirde vanden leden slands van Vlaendren, bailliu, scoutheeten, burchmeesters, scepenen, raden, ghecommiteerden ende notabelen vergadert waren 63£ 7s. 11d.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van heerlike ghestoffeirt thebbene met vele diverssche manieren van scilderyen zekere entremessen ende andere zaken dienende ten voorseide banckette. Bij appointmente met hem ghemaect 4£.

SAB, stadsrekening 1480-81 f 162v.

24.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere voor zijn moyte, cost ende aerbeijt van vergout thebbene 12 loodene bollen staende upde thorren tusschen den Minnewatere ende der Bouverijepoorte 20s. gr. Item van ghestoffeirt thebbene den leeu staende int werc ten Vlamijncdamme met eender banniere 6s. Item van drie dousinen scildeckins verbesicht ter incomste van mer vrouwe de douagiere 6s. Item van vergout thebbene een tavereel metter wapene vander stede staende ten Vlamijncdamme 4s. Comt al 36s.

SAB, stadsrekening 1480-81, f 167v. (maart 1481)

25.

Item vanden standtveinstren van beeden galeryen omme of ende an te stellene omme datse Fransoys vanden Pitte verschilderen zoude...

Item betaelt Fransoys vanden Pitte schildere ter causen van vele ende diverschen veinstren bij hem ghevaerwet ten Vlamijncdam groen ende met olye vaerwe. Eerst vooren ter stratewaert 15 veinstren elc met 4 loken ende traillen. Item ande zijde ter waterwaert 5 inkele veijnstren. Item inden grooten thorre inde eytcamere, drie veynstren elc met 6 loken ende 2 traillen ende dit al groen ghevaerwet. Item noch 4 traillen vooren ghevaerwet root met vermeilloene ende voor al hiesch 3£ 5s. gr. Daer vooren hem hier gherekent ende betaelt bij compositie 2£ 11s.

Item betaelt Lenact Casenbroot ter causen van 15 stooopen olye bij hem ghelevert Fransois vanden Pitte omme die te oorboorne omme te vaerwene ten Vlamijncdam de dueren, veinstren ende traillen ende 7 pinten olye noch omme de engienen vander stede mede te zuverne bij meester Willem Gheerarts engienmeester vander zelve stede. Voor al tsamen 11s. 7d.

SAB, 285 : openbare werken 1476-82, f 307r. (april 1481)

26.

Item betaelt van costen ghedaen ter causen vanden beere ende steicspele tnaervolghende....

Item betaelt Fransoys vande Pitte den scildere ter causen van alder scilderije bij hem ghemaect dienende ten voorseide steicspele metter hanchuringhe int scepenhuus 3£ 10s.

SAB, stadsrekening 1480-81, f 171v. (mei 1481)

27.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van ghestoffeirt ende ghemaect thebbene twee groote bannieren ende een cleene dienende ten tweek trompet-

ten vander stede ende rietpijpe midsgader tleveren vander tafta ende 1,5 once zijden vrijngen daer toe verbesicht 2£ 4s. gr.

SAB, stadsrekening 1480-81, f 172r-172v. (mei 1481)

28.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte de schildere, ter causen van dat hij vergoud heift van finen goude upde Speypoorte. Eerst eene motalen aerne staende up eene standveinster upde zelve poorte. Noch aldaer 4 groote bekenen met 2 banieren. Noch aldaer 2 cleene becxkins ende 2 banieren omme de 2 leeuwen staende upde vorseide poorte. Voor al 32s.

SAB, 285 : openbare werken 1476-82, f 310v. (mei 1481)

29.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte ter cause van 1 bolle te verguldene omme te stellne upden tor bij St Leonaertspoorte 2s.

SAB, 285 : openbare werken 1476-82, f 311r. (mei 1481)

30.¹²¹

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen voor zijn cost ende moyte van ghestoffeirt thebbene met scilderijen zoot behoort, 4 jonghers stekende boven inde grooten zale vanden scepenhuuse ten tijden dat tbanket gheghegeven was den heeren ende ambassade vanden keysere 20s.

SAB, stadsrekening 1480-81, f 174v.

31.

Ande 4 torren tuschen Sinte Kathelinepoorte ende Minnewater.

Item betaelt Martin vanden Heede ter cause van 4 bekenen, applen ende vanekins bij hem ghemaect omme aldaer te stellene 16s.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte vande vorseide applen ende vanekins de (sic) verguldene. Voor al bij appointemente 16s.

SAB, 285 : openbare werken 1476-82, f 322r. (juli 1481)

32.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van dat hij ghenomen heift heerlic ende chierlic te stoffeirne ende te makene van scilderye zoot behoort, 12 beilden ende daer toe te leverne een steenin beilde ghestoffeirt ghelijc dandere, presentende tpersonnage van wilen zaligher ghedinckenesse de hertoghe Kaerle, al staende voor tscepenhuus bijden zuud oosthouke vanden zelve huuse. Al welc vorseide werc ende leverijnghe de vorseide Fransoys ghenomen heift te makene bij ordonnacie vanden goeden lieden vander wet omme de somme van 110 £ gr. Dus hier hem ghegheven in minderinghen van dien de somme van 30£ gr.

SAB, stadsrekening 1480-81, f 184r. (augustus 1481)

121 De ambassade was in Brugge in de eerste helft van juni 1481.

2 september 1481- 1 september 1482

33.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte de scildere ter causen van 4 groote looden bollen die hij vergult heift staende up 4 thorren tusschen den Minnewater ende Ste Kathelinepoorte 20s.

SAB, 285 : *openbare werken 1476-82, f 342v. (september 1481)*

34.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte schildere ter causen van dat hij ghevaerwet heift de 4 veinstren met casseyne ende traillen inde groote zale boven scepenhuuse ende die groene ghemaect ende hem daer vooren ghegheven 10s.

SAB, 285 : *openbare werken 1476-82, f 347r. (september 1481)*

35.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte de scildre ter causen van 2 tabernaclen of tavereelen bij hem ghemaect ende ghestoffeirt van scilderijen metter wapene van Brugghe wel ende rikelic ghestoffeirt alzo daer toe dient staende voor thuus ter watermuelne 2£.

SAB, 285 : *openbare werken 1476-82, f 365v. (december 1481)*

36.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen ende over de vulle betalinge van ghemaect ende ghestoffeirt thebbene heerlic ende chierlic van scilderyen alzoort behoort zesse beilden metten poortale daer toe, staende anden zuudoosthouc vanden scepenhuuse 26 £ gr. ende 20 s. gr. voor de huere van eenen zeyle ghebesicht tvoorseide werc gheduerende. Comt tsamen 27£.

SAB, *stadsrekening 1481-82, f 155v. (december 1481)*

37.

Item betaelt Janne Cokaert den temmerman van ghelevert ende ghemaect thebbene de stellinghen omme tvoorseide werc te moghen stoffeirne 2£ 2s.

Item betaelt ende ghegheven den wercghesellen vanden voorseiden Fransoys vanden Pitte den scildere in hoofscheden ende uut graciën, van dat zij hemlieden wel ghequyt ende ghehadt hadden int wercken vanden voorseiden beilden 10s. gr.

SAB, *stadsrekening 1481-82, f 155v-156r. (december 1481)*

38.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte schildere ter causen van dat hij rood ghevaerwet heift ende verschildert den pand ende muer ter ouder halle ontrent den cadran vander zelve halle, ooc de wapene van Vlaendren ende van Brugghe daer in ghestelt. Ende daer toe gheoorboort 6 stooop olyen 10 gr. den stooop, _ £ azuer coste 8s. ende voor al betaelt van stoffe ende aerbeyt de somme van 29s.

SAB, 285 : *openbare werken 1476-82, f 369v. (januari 1482)*

39.¹²²

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen ende in hoofscheden ende drijnghelde van dat zijne ghesellen ghewrocht hebben ande beilden ende tandere werc staende ande zuud oosthouc vanden scepenhuuse 10s.

SAB, 285 : *openbare werken 1476-82, f 385v. (juni 1482)*

122 Waarschijnlijk betreft het hier dezelfde vergoeding van document nr.37.

40.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte schildere ter causen van 1 loodin bolle te verguldene omme die te stellene upde galerije van Sinte Leonaertspoorte an 1 torre 2s. gr.

SAB, 285 : openbare werken 1476-82, f 402r-v. (juli 1482)

2 september 1482- 1 september 1483

41.¹²³

Item 23 in lauwe [1483 n.s.] betaelt van costen ghedaen ter logen daer mijn heere vanden Gruuthuuse, bailliu, scoutheeten, beede de buerchmeesters, eenighe scepenen ende notabelen vanden Beere vergadert waren omme tordineirne steicspel te Rijslele mids datter gheen forestier en was 2£. 4s. 2d gr.*

Item betaelt van costen ghedaen ter causen vanden steicspele te Rijslele tnaervolghende. Eerst betaelt Joos vander Strate ter causen van 32,5 ellen tafta cangant ende van 6 ellen wit tafta, alle 3s. delle. Comt 4£ 5s. 6d. Item van 10 ellen zwart fluweels te 9s. 6d. delle. Comt 4£ 15s. Item van 5 ellen root satijns cramosijn te 18s. delle. Comt 4£ 10s.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den schildere ter causen van twee bannieren omme de trompetten ende 3 omme de scalmeyen midsgaders 5s. 10d. gr., van frijngen 33s. 10d.

Item van 4 blasoenen 4s.

Item voor tpingoen verwapent mettten twee helmen 22 s.

Item van 300 beerkins midsgaders 2 patroonen ende thueren van zinen paerde voor al 15s.

SAB, stadsrekening 1482-83, f 158r-158v.

42.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den schildere vanden veinsteren staende anden thor ten Vlaminckdamme en de andere zaken inden zelve thor te vaerwene groen van olye vaerwe. Bij appointemente met hem ghemaect 2£.

SAB, stadsrekening 1482-83, f 158r-160r.

43.

Item betaelt van costen ghedaen ter cause vanden beere ende steicspele tnaervolghende...

Item Fransoys vanden Pitte den schildere ter causen van alder scilderye bij hem ghemaect dienende ten voors. steicspele metter hanchuringhe int scepenhuus. Voor al 3£ 7s.

SAB, stadsrekening 1482-83, f 161v. (mei 1483)

44.

Item betaelt Fransoys vande Pitte den schildere voor zijn cost ende moyte van ghemaect thebbene drie groote bannieren ende drie cleene dienende ande trompetten ende andere instrumenten vanden menestruelen van deser stede ghestoffeirt metter wapene vander zelve stede zoot behoort 2£.

SAB, stadsrekening 1482-83, f 164v. (Heilig Bloedprocessie in mei 1483)

123 Door de rouw na de dood van Maria van Bourgondië op 27 maart, vond het steekspel van de Beer in mei 1482 geen plaats en was er dus voor dat jaar geen forestier. Het behoorde tot de verplichtingen van het forestierschap om op vastenavond van het daarop volgende jaar de stad te vertegenwoordigen op het steekspel "Epinette" te Rijsel.

2 september 1483- 1 september 1484

45.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte, scildere, ter causen ter causen (sic) van dat hij verguld heeft de bekenen staende up de 4 torrekins ten damme ant speyhuus. Te wetene an elc torrekin 2 bekenen ende een vanekin metter wapenen van Vlaendren ende van Brugghe. Van elken torrekin 10s. gr. Comt tsamen 2£.

SAB, 285 : *openbare werken, 1482-87, f 91r. (februari 1484)*

46.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte scildre ter causen van eene banniere bij hem ghemaect omme de speillieden van deser stede 10s. Item om tafta 4s. Item van 2 onsen ende een half fringen 5s., van nayene 4 gr. ende van 4 pinjoenen van bocrane verwapent omme de voetghanghers als zij uuttrocken 4s. gr. Comt al tsamen 23s. 4d.

SAB, 285 : *openbare werken, 1482-87, f 116r. (februari 1484)*

47.

Item den laetsten dach van april [1484], betaelt ter causen vanden blijden incommene hier binder stede van onzen harde gheduchten heere ende prince den grave Phelips tnaer-volghende.

Te wetene eerst van viere scoone historien ende spelen chierlike ende heerlike ghestoffeirt, van vele diverssche scoone personagen uut diversschen historien ghenomen uten bibeel, accorderende up tbljide ende vriendelic ontfanghen ende incommen vanden zelven onzen gheduchten heere. Costen tsamen daer in begrepen tleveren ende maken vanden stallagen, tstoffen van alder scilderye daer toe dienende, costen ende anders datter an cleift 13£ 12s.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van ghemaect ende heerlike ghestoffeert thebbene een taveeel vanden persoon van onzen voorseide gheduchten heere ende prince, van drie scilden metten wapenen vanden zelven onzen gheduchten heere, vanden lande van Vlaenderen ende van deser stede van Brugghe. Ende voord vanden abillementen van twee steicpaerdekins ghemaect ende ghestoffeirt chierlic van scilderyen, metten harnasche ende al datter toebehoort. De welke den voornoemde onzen gheduchten heere te zijnder begheerte ghepresenteirt ende ghegheven waeren hem vertreckende van deser stede te Ghend. Costen tsamen bij appointemente met hem ghemaect 4£.

SAB, *stadsrekening 1483-84, f 168r.*

48.

Item betaelt Fransoys vande Pitte den scildere van thebbene ghedaen vermaken den boom van Jesse daer hij te broken was. Voord van dien nieu te stoffeirne met tghuend datter toebehoort chierlike ende heerlike van scilderyen midsgaders den cost vanden personagen die daer mede besich waren. Voor al bij appointemente 10 £.

SAB, *stadsrekening 1483-84, f 169v. (mei 1484)*

49.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van dat hij chierlike ende heerlike ghestoffeirt ende ghemaect heeft van scilderyen acht beilden metten tabernakelen der toebehoorende, staende vooren inden middele vanden scepenhuuse midsgaders tleveren van alden goude ende al anders datter toe ghegaen es 40 £.

SAB, *stadsrekening 1483-84, f 183r. (augustus 1484)*

2 september 1484- 30 juni 1485

50.¹²⁴

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen 7 pingoenen bij hem ghemact dienende den vitalgiers metter wapene vander stede 3s. 4d.

SAB, stadsrekening 1484-85, f 162v.

51.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte schildre ter cause van twee wapen bij hem ghemact upde speye ten damme ende van alle de veinstren ende de twee groote dueren groen te makene int scepenhuus van deser stede mids twee vanekins te verschildene upde zelve speye. Voor al 24s.

SAB, 285 : openbare werken, 1482-87, f 157v.

52.

Item betaelt Francois vanden Pitte schildre ter causen van viere beckenen bij hem verguld ende twee vanen bij hem verschildert metter wapene van Brugghe dienende up St Kathelinepoorte. Bij appointementen met hem ghemact 4£.

SAB, 285 : openbare werken, 1482-87, f 182v.

53.

Item Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van ghemact thebbene diverssche costelicke scilden ende andere ghereetscepen up tontfanghene vander incomste van onsen harde gheduchter heere up tjaer verleden [29 juni 1485] 6£ gr.

SAB, stadsrekening 1485-86, f 146v.

1 juli 1485- 1 sept 1486

54.

Huutgheven van stoffe ende werke.

Item betaelt Sebastiaen de Witte als ghenomen hebbende in taswercke te makene ende te leverne de houtine cappe van Sinte Kathelinen poorte ende dat omme de somme van 196£ gr. daer of hem bijder rekeninghe hendende te september 84 betaelt was 22£ 10s. gr. ende bider rekenijnghe vanden jare verleden 107£ 10s. gr. ende nu over de vulle betalinghe vanden voorseide wercke mids den 8£ 10s. gr. betaelt Fransoys vanden Pitte den scilde-re ende anders 74£ 10s.

SAB, stadsrekening 1485-86, f 146r.

55.

Item betaelt van alrande diverssche handghewercken als maetzenaers, temmerlieden, tegheldeckers, carrelieden, waghenaers, steenhauwers, delvers, scipwerckers, scailledeckers, dycaghen, zagghers, ghewrocht hebbende int huus vander tresorje, int dulhuus, int wulhuus an diversche cayen, poorten, kistdammen, brugghen, fonteynen ten Damme, ter Mude an

124 Tot eind juni 1485 was Brugge verwickeld in een gewapend conflict met Maximiliaan van Oostenrijk. Hoe langer het conflict duurde des te nijpender werd de voedselbevoorrading van de stad. Daarom werden er speciale groepen op uit gezonden om proviand te zoeken. Deze "vitalgiers" werden met officiële kentekenen van de stad uitgerust.

thuus, ter toolne an beede de hallen ende elders. Te wetene bij meester Cornelis de Bavelare, Jacop Heyndricx tegheldeckere, meester Pieter Aerts de maetsenaere, Pieter Hallinc delvere, Jacop Pruumbout, Joos Roels steenhouwere, Adriaen Avezuene, Christoffels Spierinc, Loy de Bomere waghenaers, Adriaen de Bloc temmerman, Jan vanden Castele ende Stevin de Vos scailledeckers, Fransoys vanden Pitte, Jan f Clais van Lapschuere, Pieter Taelman de carreman, Cornelis Coggheman de lijndrayere, Jan vander Helst ende Jan vander Biest scipwerckers, Vincent vander Mote 532£ 10s. 11d.

SAB, stadsrekening 1485-86, f 146r-v.

56.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen voor zijn cost ende moyte van ghemaect te hebbene viere patroonen zo daer toebehoort. Te wetene patroon van Onzer Liever Vrouwen beilde metten reprijns ende tabernakelen der toebehorende. Item de patronen van wilen zaligher ghedinckenesse hertoghe Karel ende mervrauwe Marye van Bourgongne ende van onzen harde gheduchte heere ende prince nu wesende den conijnc vanden Romeynen. Item van vichtich wapenen vander stede die an toortsen ghesleghen waren. Item vanden voorseide patroonen te draghene tAndworpen ende aldaer te tooghene den buerchmeesters van deser stede ende eenighen tresoriers ende voor een Sinte Katheline beilde te doen snijdene twelke staet in Sinte Katheline poorte voor al 2£ 16s.

SAB, stadsrekening 1485-86, f 159v.

57.

Item betaelt van costen ghedaen ter causen vanden beere ende steicspele.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere te causen van alder scilderye bij hem ghemaect dienende ten voorseide steicspele metten hanchuringhe int scepenhuus 4 £ gr.

SAB, stadsrekening 1485-86, f 169v.

58.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den schildere voor zijn cost moyte ende aerbeyt van ghemaect te hebbene twee bannieren omme de trompers menestruelen van deser stede ende drie omme de pijpers ooc menestruelen vander stede 2£ 6s. gr. Item bij hem verleyt van 18 ellen peersch ende groen frijnghen weghende 4 ons ende een fysein 6s. 8d. Item van 12 ellen frijnghen, 6 ellen coorden, 4 cnoppen weghende 4,5 ons ende 1,5 fysein 8 s. 11d. Comt tsamen 3£ 1s. 7d.

SAB, stadsrekening 1485-86, f 172r.

59.

Dincomste van mijnen heere den keyser ende van onsen harde gheduchten heere den conijnc binder stede van Brugghe.

Item betaelt Jan Canin ende zine medeghesellen ter causen van haerlieder moyte ende aerbeyt van behanghen thebbene buten der Cruuspoorte met rooden lakenen 30s.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van heerlicke ende chierlike ghestoffeirt thebbene van scilderijen 3 grootte scilden die ghehanghen waren buten ande voorseide poorte. Item upde maerct drie grootte wapenen verwapent, ghecroont ende ghetoysonde ende van 150 scilden vander wapenen vander stede voor al 6£.

SAB, stadsrekening 1485-86, f 177v.

60.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van ghemaect ende ghelevert thebbene de parcheelen hier naer verclaerst. Eerst Sinte Michiel staende upden thor vander ouder halle lanc 15 voeten metten vlercke, cruce, banniere, chappeau de mentaban ende anders. Item den duvel 16 voeten lanc. Item onder Sinte Michiel ande spille twee groote beckenen tdeen vier voeten wijt ende tander drie lattel meer of min. Item tusschen beede den beckenen een croone vijf voeten wijt voer tcruce. Item upde 4 mailgen viere spillen ende an elke spille drie beckenen. Item voord 8 spillen ande standt veynsters elc met 3 becken. Item an elc vanden voorseide spillen een baniere elc lanc omtrent een elle ende onder alf elle breed. Item noch ghemaect twee vande gelijke spillen up Sinte Katheline poorte up tlaetste werc, elc met drie beckenen ende twee banieren. Alle welke voorseyde parcheelen vergoud zijn met fijnen noblen goude ende hebben ghecost bij appointemente met hem ghemaect de somme van 64 £.

SAB, stadsrekening 1485-86, f 183r.

61.

Item betaelt Frans vanden Pitte de scildere ter causen van te verguldene ende te stoffeiren 2 beilden ende tabernaclen staende an St Kathelinepoorte ende ande Raempoorde vooren voor al per acquit 25 merte [1486 ns] 4 £.

SAB, nr. 285 openbare werken, register 1482-87, f 225v.

62.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte scildre. Ter causen van 10 spillen elc met 2 beckenen ende elc 1 vane daer up die al te verguldene ende te verwapene alzoot behoort staende up Sinte Katheline poorte bij appointemente met hem ghemaect voor al per acquit 3 april naer paesschen (= 1486) 8 £.

SAB, 285 : openbare werken, 1482-87, f 212v.

63.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den schilder ter causen van drie parcken zinen ambochte angaende bij hem ghemaect voor dese stede inde jaerschare voorleden ende die ghehanghen voor de cruuspoorte ten incomste van onzen gheduchten here ende prinche den herdshertoghe van Oostrijcke nu conijnc vanden Romainen. Voor al bij appointemente met hem ghemaect per acquit 6 £ gr.

SAB, nr. 285 : openbare werken, 1482-87, f 242v.

2 september 1486- 1 september 1487

64.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte, den scildere, de somme van 19£ gr. van dat hij ghewrocht ende ghemaect heift tnaervolghende. Te wetene up tdac vander cappe vander halle viere wapenen. Eerst de wapene van onzen haerde gheduchten heere den conijnc vanden Romeynen metten coronale ende metten ordene de welke zijn wel 15 voeten hooghe ende sghelijcx de wapene vanden hertoghe, onzen prince zinen eenighen zuene ooc metten coronole ende metten ordene also hooghe als deerste. Item noch de wapenen van Vlaendren ende de wapenen vander stede van Brugge ende al vergult daert behoort.

Item noch vergult de groote hoose staende ande groote cappe, wesende 11 voeten hooghe ende hondert(sic) 12 voeten wijt ende noch 4 cleene hoozen elc 4 voeten

hooghe ende onder twee voeten wijt over cruce ende al vergult van fijnen goude dus hier de voorseide 19£.

SAB, stadsrekening 1486-87, f 153r.

65.

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere ter causen van zekere scilderye bij hem ghedaen ende ghemaect boven der scelle diere hanct inde poorte van Sinte Kathelinen ende al ghestoffeirt van finen goude 2£ 10s.

SAB, stadsrekening 1486-87, f 165r.

2 september 1487- 29 februari 1488

66.

Item betaelt Fransois vanden Pitte de scildre van ghevaerwet thebbene zekere meniche-
te van trailgen ende veinstren int huus van wijlen meester Jan de Gros 2£ 10s.

SAB, stadsrekening 1487-88, f 121r.

1 maart tot 1 september 1488

67.

*Item betaelt Jan Thiery ter causen van 9,5 ellen blaeu tafta te 3s. 6d. gr delle ende 17,5
ellen roodt bockeraen te 1gr delle jeghen hem ghecocht ter stede behouf daer of ghemaect
waeren zekere pinjoenen ende bannieren omme dese stede. Comt de somme van 2£ 2s*

Item betaelt Fransoys vanden Pitte den scildere de somme van 8£ 4s. 6d. gr. van dat hij ghewrocht ende ghemaect heift tnaervolghende te wetene: eerst zesse cleene pijngoenen van rooden bockerane te verwapene metter stede wapene 8 gr. vanden sticke, comt 12 s. gr.

Item noch 2 pingoenen elc 2 hellen lanc ende een bannyere van een trompette 18 gr. vanden sticke, comt 4s. 6d. gr. Item noch van 2 pingoenen van tafta 4 hellen lanc van die te verwapene metter wapene van hertoghe Phelips ons prince, metter wapenen van deser stede ende Sint Andries Cruus vergult ende verzelveert alsoot behoort. Voor al 2£ 10s. gr.

Item van noch groote bannieren omme de trompetten ende drie cleene bannieren omme de menstruelen die al te verwapene metter wapene van deser stede 2£ 10s.

Item van viere dozijn scildekins metter wapene vander voorseide stede verbesicht ande toortsen ghedreghen inde processie als de coninc vanden Romeynen zijnen eedt dede tonderhoudene den pays 3 gr. vanden sticke, comt 12s. gr.

Item van een pinjoen van tafta wit ende peerch daer in ghewrocht mijn heere Sinte Christoffels in goud ende ghestoffeirt alzoot behoort 20s. gr.

Item noch een pynjoen van bockerane 4 ellen lanc met Sinte Sebastiaen ende Sinte Baerble verwapent met Sint Andries Cruus ende wapene van Brugghe. Noch 2 een omme dese stede ende een omme de ruters die trocken tArdenburch 8s. gr vanden sticke, comt 16s. gr. Comt al ter voorseide somme van 8£ 4s. 6d.

SAB, stadsrekening 1 maart 1488- 1 september 1488, f 136r.

1 januari tot 1 september 1491

68.

Item betaelt Franssoys vanden Pitte ende Thomaes Boonin de somme van 11£ gr. Te wetene Thomaes 7 £ ende Franssoys 4 £ gr. ende dit ter causen van dat zij verleyt ende betaelt hebben bij laste van mijnen heeren vander wet diverssche oncosten van schildrijen, themmeraige, lijnwaet, bockraen, toortsen ende anderssins etc alst blijft bij huerlieder particuliere rekeninghe van eenen siege dat ghemaect was inde buerch als men de feeste hielt vanden Roomschen conijnc vander victorye vander stede van Albrygael in Ongherije aldaer hij ontfanghen was als conijnc van Ongherijen etc. Bij welke hier binder stede diverssche feesten ghehouden waeren. Dus hier 11£.

SAB, stadsrekening 1 jan. - 1 sept. 1491, f 165v.

2 september 1492- 1 september 1493

69.

Huutgheven van allerande handghedade ende weercke also daer toe ghediendt ende behooric gheweist heift

Franssoys vande Pitte scilder.....

SAB, stadsrekening 1492-93, f 158r.

2 september 1493- 1 september 1494

70.

Huutgheven van alreander handghedade ende weercke...

Franssoys vanden Pitte 15£ 6s.gr.

SAB, stadsrekening 1493-94, f 158v.

71.

Item betaelt Franssoys vanden Pitte, den scildere, ter causen van 81 lederin heemers bij hem gheschildert metten teekene vander stede teene grooten vanden sticke. Comt 6s. 9d.

SAB, stadsrekening 1493-94, f 169v.

2 september 1494- 1 september 1495

72.

Huutgheven van allerande handghedade ende wercke.

Item Franssoys vanden Putte schilder 3£ 16s. gr.

SAB, stadsrekening 1494-95 f 168r.

2 september 1496- 1 september 1497

73.¹²⁵

Betaelt Michiel de Conijnc schildere ter causen van 24 schildekins metter wapene van Brugghe bij hem ghemaect te (het bedrag is niet ingevuld) gr tstick dewelke verbesicht waren ande toortsen int hof 6s.

Betaelt Franssois vanden Pitte schildere ter causen van noch 24 schildekins bij hem ghemact te 8 gr. vanden sticke. De welke wat meerder waren ende verbesicht ande toortsen ter Cruuspoorte. Comt 16s.

Betaelt noch den zelven Franssois ter causen van 2 groote losanghen deene verwapent metter wapene vander prinche ende dandere metter wapene vander prinsesse de welke ghestekt waren inde Cruuspoorte jeghens huerlieder incomste. Coste 16s.

SAB, stadsrekening 1496-97, f 120r.

2 september 1502- 1 september 1503

74.

Van allerande wercke ghedaen binnen desen voorseide jare...

Item Franssois vanden Pitte schildre ter causen vanden wercke bij hem ghedaen alsoot blijft bijden voornoemde boucke ende zijn overgheven de somme van 2£ 1s. 7d. gr

SAB, stadsrekening 1502-03, f 71r.

2 september 1503- 1 september 1504

75.

De voornoemde Jacop de Smit ter causen van 16 toortsen weghende 56£ bij hem ghelevert bij laste vander wet. Omme metten lijcke te draghene toter pale van mijn heere van Dentergheem overleden burchmeester vande course van deser stede te 7 gr. tpont. Comt 32s. 8d. gr.

Item Franssois vanden Pitte over 16 zwarte scildekins met vergulde boorden ghehecht ande voornoemde toortsen 2s. gr.

SAB, stadsrekening 1503-04, f 90r.

2 september 1506- 1 september 1507

76.

Franssois vanden Pitte schildre 3s. groten van dat hij ghemaect heeft twaelf blazoenen metter wapene vander stede te 3 groten tstick. Dewelke gheslegghen ande toortsen diemen drouch neffens twaerde helich bloet etc. Dus hier de voors. 3s.

SAB, stadsrekening 1506-07, f 111r. (mei 1507)

125 De blijde inkomst van Filips de Schone en zijn echtgenote op 20/3/1497 n.s.

77.

Huutighaven ghedaen ter causen vander incomste van mer vrouwe de douagiere van Savoye de welke ontfaen was als stedehoudeghe vande Roomschen conijnc baren vadre, regent voocht ende mambour van onsen gheduchten heere ende prince Kaerle bijder gracien gods, eerdsbertoghe van Oostrijc etc. ende gheschiede de zelve incomste den andren dach van wedemaent XVc zevene. (2 juni 1507)

Betaelt Franssoys vanden Pitte over 28 scilden vanden wapene vander stede bij hem ghemaect te 3 gr. tstic, 7s. gr.

SAB, stadsrekening 1506-07, f 140r.